

ვლასიოს ფიდასი

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია*

ბერძნულიდან თარგმნეს არქიმანდრიტმა ნიკოლოზ ლონლაძემ**

და დავით ნებერიძემ***

I. წინასიტყვაობა

საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოცხადებას ანტიოქიის საყდრისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვების გზით და ანტიოქიის საპატრიარქო საყდრის სინოდის შესაბამის პროცედურას, კანონიკური თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ეპოქაში, რამდენიმე მიზეზის გამო. პირველი, მართლმადიდებელ ეკლესიაში რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალურად ან ავტონომიურად გამოცხადების მეთოდთან დაკავშირებით არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა და მეორე, წმიდა და დიდი კრების მოსამზადებელ პირველ კონფერენციაზე (1976), შამბეზიში, აღნიშნული საკითხი შეტანილ იქნა იმ საკითხთა სიაში, რომლებიც მომავალში უნდა იქნეს განხილული და კანონიკურად განისაზღვროს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა და დიდი კრების მიერ. აღნიშნული საკითხები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან საქართველოს (იბერიის) ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭებისას გამოყენებული კანონიკური მეთოდი პირდაპირ უკავშირდება წყაროებით დადასტურებულ იმ ექსკლუზიურ ხასიათს, რომლითაც გამოირჩეოდა ის სინოდური ორგანო და კანონიკური პროცესი. სწორედ ამ ორგანოს კანონიკური პროცესით საქართველოს (იბერიის) ეკლესიას მიენიჭა ავტოკეფალია. აღნიშნული კი სრულიად განსხვავდება მართლმადიდებელ ეკლესიაში რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალურად გამოცხადების დღემდე არსებული კანონიკური პროცედურისგან. დღემდე

* თარგმნილია შემდეგი გამოცემიდან: ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΩ. ΦΕΙΔΑ, ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΑΘΗΝΑΙ, 1980.

** თეოლოგიის მაგისტრი, ათენის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, nikoloz.gongadze@mal-tadiocese.org ORCID: 0000-0002-4869-5599.

*** თეოლოგიის მაგისტრი, nebodato@gmail.com ORCID: 0009-0005-9726-5252.

მსოფლიო საპატრიარქო, ექვმიუტანელი მართლმადიდებლური ტრადიციის და გამოცდილების მიხედვით, ავტოკეფალურად აცხადებს რომელიმე ეკლესიას მხოლოდ საერთო მართლმადიდებლური თანხმობის შემდეგ. დასტურდება, რომ საქართველოს (იბერიის) ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭება მოხდა მხოლოდ ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო სინოდის მიერ, ანუ მსოფლიო საპატრიარქოს კანონიკური ინიციატივის გარეშე.

ნათელია, ამ მოვლენის ისტორიული ჭეშმარიტების დამტკიცება არა მხოლოდ აფართოებს მრავალსაუკუნოვანი საეკლესიო გამოცდილების კანონიკური კაზუსტიკის პრინციპს, არამედ ცვლის მართლმადიდებელ ეკლესიაში ავტოკეფალიის მინიჭების სტატიკურ, გაყინულ და ურყევ წესს. კანონიკური მნიშვნელობის ამგვარი ისტორიული ფაქტი მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური სამართლის სისტემის გამომხატველია, რადგან თითოეული ისტორიული მოვლენა დროსა და სივრცეში ეკლესიის კანონიკური თვითშეგნების ანარეკლია. ამგვარად, არავის ძალუძს ეჭვქვეშ დააყენოს საეკლესიო გამოცდილების კანონიკური ავტორიტეტი, თუ იგი გამოხატავს ეკლესიის კანონიკურ თვითშეგნებას და საფუძველი აქვს საეკლესიო ტრადიციაში. ისტორიულ წარსულში ეკლესიის მიერ გამოცდილი თითოეული მოვლენა ჭეშმარიტად სულიწმიდაში საეკლესიო გამოცდილების ისტორიული გამოხატულებაა და ინარჩუნებს ისტორიული განვითარების გზაზე კანონიკური ტრადიციის ავთენტურ სულს, რომლის, როგორც აბსოლუტური კრიტერიუმის, მეშვეობით შესაძლებელია მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე კანონიკური სისტემის მართებული შეფასება.

საეკლესიო ტრადიციის მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე ცხოვრებასთან ამგვარად დაკავშირება ჩვეულებრივ შესაძლებელია კონკრეტული ფაქტების არა შერჩევითი ან ცალმხრივი გამოყენებით, არამედ არსებული ფაქტების ისტორიული რეკონსტრუქციით, რომელთა შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ მრავალსაუკუნოვან საეკლესიო ტრადიციასთან კავშირში. საეკლესიო ტრადიციიდან ცალკეული მონაცემების მიზნობრივი შერჩევა და გამოყენება არ არის უცხო ხილი ეკლესიის ისტორიაში. საეკლესიო ტრადიციის თვითნებური გამოყენება ყოველთვის დაკავშირებული იყო ერესთან ან სქიზმასთან, რადგან საეკლესიო ტრადიციისადმი ამგვარი მიდგომა რყვნის, გარდაქმნის და სახეს უცვლის საეკლესიო ტრადიციის ნამდვილობას და მსოფლიოობას. ყველა ერეტიკოსი და სქიზმატი საკუთარ ერესს ან სქიზმას საეკლესიო ტრადიციაზე აფუძნებდა, მაგრამ ამას აკეთებდნენ ცალკეული ფაქტების შერჩევითი გამო-

ყენებით, რა დროსაც იკარგება ტრადიციის მთლიანი შინაარსი. აღნიშნული ფაქტი იმდენად უდავოა, რომ არ არის საჭირო, მის დასამტკიცებლად ისტორიიდან მაგალითების მოხმოვა.

საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადება შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს როგორც დამატებითი კრიტერიუმი მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე მონყობითი სისტემის შესაფასებლად, იმ შემთხვევაში, თუ ორგანულად იქნება დაკავშირებული მრავალსაუკუნოვან საეკლესიო ტრადიციასთან. ეს აუცილებელიცაა, რადგან რომელიმე ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭება მსოფლიო კრებების გადაწყვეტილებებთან შეუთანხმებლად და ზოგადად, ეკლესიაში დამკვიდრებული საყოველთაო კანონიკური კრიტერიუმების საწინააღმდეგოდ, ვერ იქნება საეკლესიო შეგნების ავთენტური გამოხატულება და შეუძლებელია გამოვიყენოთ მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე კანონიკური სისტემის შესაფასებლად. ორგანულ სისავსეში მის მოსათავსებლად, აუცილებელია, ჭეშმარიტების ისტორიული რეკონსტრუქცია, რადგან სხვაგვარად აუცილებლად მივალთ მცდარ დასკვნებამდე. ამგვარად, საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიასთან დაკავშირებული ისტორიული ფაქტების რეკონსტრუქცია არა მხოლოდ სასარგებლოა, არამედ აუცილებელიცაა რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალიის ან ავტონომიის გამოცხადების დროს მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციის სწორად შესაფასებლად.

II. იბერიის ეკლესიის მონყობა IV საუკუნეში

იბერია ადრევე ეზიარა ქრისტიანობას. ქართულ მატრიანეებში აპოკრიფული გარდამოცემა ანდრია პირველწოდებულის სამოციქულო მოგზაურობის შესახებ შავი ზღვის ჩრდილო (ბარბაროსულ) ქვეყნებში იბერიას უკავშირდება. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული მატრიანეები ყურადღებას უფრო მეტად ამხსვილებენ წმიდა ნინოს როლზე მეოთხე საუკუნის დასაწყისში, როდესაც მოხდა ქართველთა გაქრისტიანება¹. მეოთხე საუკუნეში, ქრისტიანობის გაძლიერება-

¹ პლატონ იოსელიანი, საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია. სანქტ-პეტერბურგი, 1843 (რუსულად). M. BROSSET, *Historie de la Géorgie*, S. Peterburg. 1849-1858. მოსე ჯანაშვილი, საქართველოს საეკლესიო ისტორია, თბილისი 1866. M. TAMARATI, *L' Église Georgienne*, Rome 1910. R. JANIN, *Origines Chrétiennes de la Géorgie*, E. O. 1912, 289, W. E. ALLEN-ის ნაშრომიდან: *A History of the Georgian People*, London 1932. A. MANVELISCHVILI, *Historie de Georgie*, 1951. ΜΑΞΙΜΟΥ, μητροπολίτου Σάραδων, Η Εκκλησία Γεωργίας (Ιβηρίας) και το αυτοκέφαλον αυτής, Αθήναι 1966. წინამდებარე კვლე-

სთან ერთად, აუცილებელი გახდა ანდრია მოციქულსა და წმიდა ნინოს შესახებ გარდამოცემების წარმოჩენა იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის დასამტკიცებლად². ქრისტიანული ცხოვრების განმტკიცებას, მოსაზღვრე სომხეთის და სირიის ეკლესიების სულიერი მხარდაჭერით, მოჰყვა თანმიმდევრული პროცესი, რომლის დადებითი შედეგები უკვე საგრძნობი იყო მეოთხე საუკუნის მეორე ნახევარში.

იბერიაში სარწმუნოების მქადაგებელი ეპისკოპოსისადმი განსაკუთრებული კანონიკური ძალაუფლების მინიჭების გზით ხდებოდა მეოთხე საუკუნეში იბერიის ეკლესიის მონყობის საკითხის მოგვარება. ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი სრულიად დამოუკიდებლად ახორციელებდა სამქადაგებლო და სამოძღვრო საქმიანობას. აღსანიშნავია, რომ იბერიის ეკლესია იყო სამქადაგებლო ზონა და შეუძლებელი იქნებოდა მეოთხე საუკუნეში შემოტანილ კანონიკურ-მმართველობით ფორმაში, ანუ ეპარქიებად მონყობილ სამიტროპოლიტო სისტემაში მისი არსებობა. სომეხი ისტორიკოსების აზრით, მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევრამდე იბერიის ეკლესია ემორჩილებოდა სომხეთის კათოლიკოსს. ქართველი ისტორიკოსები მკაცრად აკრიტიკებენ ამ მოსაზრებას და თავიანთი ეთნოფილეტური მიზნების მისაღწევად წამოაყენეს იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის ან კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში ყოფნის თეორია³.

ვამი არ არის განხილული დასავლეთ იბერიის ეკლესიის (კოლხეთი, ლაზიკა, აფხაზეთი) მონყობის საკითხი, რომელიც ქრისტიანობის გაძლიერებიდან (VI საუკუნე), აღმოსავლეთ იბერიასთან შეერთებამდე, შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში (R. JANIN, Géorgie, DThC, VI, 1260-1262). ამ აზრით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აღმოსავლეთ იბერიის ეკლესიის მონყობა და ავტოკეფალიის გამოცხადება.

² ეს გარდამოცემები, რომლებზე დაყრდნობითაც გვიანდელ ქართულ ქრონიკებში მოხდა ქრისტიანობის გავრცელებასთან დაკავშირებული ცნობების ფართოდ განვითარება, შემოგვინახეს IV და V საუკუნის საეკლესიო ისტორიკოსებმა. ΠΟΥΦΙΝΟΥ, His. Eccles., I, 10. PL 21, 480-482. ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Εκκλ. Ιστορία I, 20. PG 67, 129-133. ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, Εκκλ. Ιστορία II, 7. PG 67, 949-953. ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ, Εκκλ. Ιστορία I, 24. PG 82, 972-973. პლატონ იოსელიანი, ზემოთ ნახს. M. TARCHNISHVILI-ის ნაშრომიდან: Die Entstehung und Entwicklung der kirchlichen Autokephalie Georgiens, Kyrios 3/4 1940-1941, 177.

³ სომეხი ისტორიკოსები ცდილობენ დაასაბუთონ ეს მოსაზრება შემდეგი არგუმენტებით: ა) სომხური გადმოცემის მიხედვით, აღმოსავლეთ იბერიაში ქრისტიანობის გამავრცელებელი წმიდა ნინო სომხური წარმომავლობის იყო და იბერიაში გაგზავნილ იქნა წმიდა გრიგოლ განმანათლებლის მიერ, მირიან მეფის მოთხოვნის შესაბამისად; ბ) სომეხი კათოლიკოსების – ვართანისა და ნერსე დიდის იბერიის ეკლესიაში ჩარევით; გ) სომხური ანბანის შემქნელი, მესროპ მაშტოცის მიერ ქართული ანბანის შექმნით; დ) ქართველი ეპისკოპოსების დასწრებით 491 წელს სომხურ კრებაზე ვალარშაპატი, სადაც სომხეთის ეკლესიამ დაგმო მეოთხე მსოფლიო კრება, მიიღო ზენონის ენოტიკონი და მისი მონოფიზიტური სწავლება. ქართველი ისტორიკოსები უარყოფენ ან სხვაგვარად განმარტავენ სომეხი ისტორიკოსების ამ არგუმენტებს და აღიარებენ

როგორც სომეხი, ასევე ქართველი ისტორიკოსების პოზიციები სხვადასხვა მიზანს ემსახურება და მეოთხე საუკუნეში ეკლესიაში არსებულ მონყობით სისტემაში დასაყრდენს ვერ პოულობს, რადგან, ჩვენი აზრით, იბერიის ეკლესიას არ ჰქონდა არავითარი იურისდიქციული, მართვა-გამგეობითი კავშირი არც კონსტანტინოპოლის, არც ანტიოქიის და არც სომხეთის ეკლესიასთან, მეორე მსოფლიო კრებამდე (381) მაინც. ამგვარი დასკვნა გამომდინარეობს მეოთხე საუკუნეში პირველი მსოფლიო კრების (325) მიერ ეკლესიაში დადგენილი მმართველობითი სისტემიდან. მეორე მსოფლიო კრების (381) წარუმატებელ მცდელობამდე, საეკლესიო მართვა-გამგეობაში შემოეტანა ე.წ. საეგზარქოსო სისტემა (მე-4 და მე-6 კანონები), ეკლესიაში მოქმედებდა პირველი მსოფლიო კრების (325) მე-

უბრალოდ ორ მოსაზრვერ ეკლესიას შორის საეკლესიო ურთიერთობების არსებობას. ზოგიერთის მოსაზრებით იბერიის ეკლესია ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს იბერიაში ქრისტიანობის გავრცელების დროიდან. ხოლო სხვანი ემზრობიან იმ აზრს, რომ იბერიის ეკლესია პირველი და მეორე მსოფლიო კრებების პერიოდში ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს. თავიანთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ იბერიის ეკლესია ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს, ქართველი ისტორიკოსები აფუძნებენ იბერიელი ბერი ნიკონის (XI საუკუნე) მიერ დაცულ მითითებაზე, რომლის მიხედვითაც, კონსტანტინე დიდის ბრძანებით, ანტიოქიის პატრიარქი ევსტათიოსი ჩავიდა იბერიაში და ხელი დაასხა იბერიის პირველ ეპისკოპოსს 325-330 წლებს შორის (უფრო ვრცლად იხ. პლატონ იოსელიანის ზემოთ ნახსენებ ნაშრომში). რუსმა ისტორიკოსმა და მკვლევარმა, ნიკო მარმა, ათონის მთის ივერონის მონასტერში მიაგნო პირველი საუკუნის წმინდანთა ცხოვრებას, საიდანაც ჩანს, რომ ქართველები და სომხები დღესასწაულობდნენ ერთმანეთის დიდი წმიდანების ხსენებას (სამეცნიერო-კვლევითი მოგზაურობა წმიდა მთაზე, სანქტ-პეტერბურგი 1899, 16), ხოლო სინას მთის მონასტრის ძველ ხელნაწერში აღმოაჩინა, რომ ქართველებს და სომხებს ჰქონდათ მსხვერპლის შეწირვის (madaghs) და მარხვის (Αρταβούλα) საერთო ტრადიცია, რომლებსაც ბიზანტიელები არ იღებდნენ (ნიკო მარი, მოხსენებითი ანგარიში სინას და იერუსალიმთან დაკავშირებულ შრომებზე, სანქტ-პეტერბურგი 1913, 12). სინას მონასტერში აღმოჩენილ ორ საგალობლიდან ერთ-ერთში, რომელიც ეძღვნება გრიგოლ განმანათლებელს, ქართველები ინოებებიან „სამწყსო წმიდისა გრიგოლისანი“, ხოლო წმიდა ნინოსადმი მიძღვნილ საგალობელში საქართველო მიიჩნევა სომხების მოციქულის, ბართლომეს, გამგებლობაში მყოფ ტერიტორიად (ნიკო მარი, იქვე, 41. უფრო ვრცლად იხ. R. JANIN, Géorgie, DThC., VI, 1249-1251). ის ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ ქართველების და სომხების მჭიდრო ურთიერთობებზე, ვერ ასაბუთებენ სომეხი ისტორიკოსების პრეტენზიას სომხეთის ეკლესიისადმი საქართველოს ეკლესიის მორჩილებასთან დაკავშირებით, რადგან ამგვარი გავლენები ჩვეულია მოსაზრვერ ეკლესიებს შორის. ქართველებისა და სომხების საბოლოო გაყოფა მოხდა სომხეთის ეკლესიის მიერ დვინში ჩატარებულ კრებაზე (608-609), რომელმაც ანათემას გადასცა ქართველები იმის გამო, რომ მიიღეს მეოთხე მსოფლიო კრება და სომხებს აეკრძალათ მცხეთაში დაცული წმიდა ჯვრის მოსალოცად ჩასვლა. თავის მხრივ, იბერიის კათოლიკოსმა აკრძალა პილიგრიმობის მიზნით ქართველთა ვალარშაპატში ჩასვლა. ეკლესიებს შორის განსხვავება უკვე არსებობდა აკაკიანელთა სქიზმის გაუქმების პერიოდიდან (519), რადგან ქართველები მართლმადიდებლობას გაყვენი, ხოლო სომხები დარჩნენ ენოტიკონის ერთგულნი და დვინის კრების შემდეგ (555) საბოლოოდ მიიდრიკნენ მონოფიზიტობისკენ.

4, მე-5 და მე-6 კანონები, რომლებიც არეგულირებს სამიტროპოლიტო სისტემას და მოქმედებდა აღმოსავლეთში⁴.

სამიტროპოლიტო სისტემის კანონიკურ საფუძველზე დაყრდნობით, სომხეთის ეკლესია იყო საეპარქიო მმართველობითი ერთეული და კანონიკურად შეუძლებელი იყო მისი იურისდიქცია გავრცელებულიყო ეპარქიის საზღვრებს გარეთ. ამგვარად, კანონიკურად შეუძლებელი იყო იბერიის ეკლესია შესულიყო სომხეთის კათოლიკოსის იურისდიქციაში. სომეხი ისტორიკოსების მიერ მოტანილ საბუთებს მეოთხე საუკუნიდან, არავითარი კავშირი არ გააჩნია იმდროინდელ მმართველობით სისტემასთან. ამასთან, მონოფიზიტურ პერიოდამდე სომხეთის კათოლიკოსები იმყოფებოდნენ კესარი-კაბადოკიის საყდრის მიერ გამორჩეული ეპისკოპოსის სულიერი ზედამხედველობის ქვეშ. სომხეთის ეკლესიის ურთიერთობა იბერიის ეკლესიასთან შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ორ მოსაზღვრე ეთნიკურ ეკლესიებს შორის სულიერი კავშირით. აღნიშნული სულიერი კავშირი ვერ ასაბუთებს მმართველობით დამოკიდებულებას ან მმართველობით პრეტენზიებს, რადგან ასეთ გადაჭარბებულ პრეტენზიებს არანაირი კავშირი არ აქვთ სამიტროპოლიტო სისტემის მოქმედების კანონიკურ საფუძველთან.

მსგავსადვე შეიძლება შეფასდეს ქართველი ისტორიკოსების პოზიციებიც, რომლებიც ეფუძნება გვიანდელ ტრადიციას და გამოცდილებას, და ამტკიცებს ქრისტიანობის გავრცელებიდანვე იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრისადმი მორჩილების იდეას. ეჭვმიუტანელი ფაქტია, რომ მეოთხე საუკუნეში ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია შემოიფარგლებოდა მხოლოდ სირიის ორი ეპარქიით, რადგან ამ ეპარქიებზე მისი იურისდიქცია განისაზღვრა პირველი მსოფლიო კრების (325) მე-6 კანონით და მხოლოდ მეორე მსოფლიო კრების (381) გადაწყვეტილებების საფუძველზე ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია განივრცო მთელ აღმოსავლეთზე⁵. ანტიოქიის ეკლესიაში მეხუთე საუკუნის დასაწყისიდან გაჩენილი მმართველობითი იურისდიქციის გაფართოების ტენდენციები უკავშირდება პატივის უპირატესობის მქონე ეკლესიების, რომის, კონსტანტინოპოლის,

⁴ სამიტროპოლიტო სისტემის კანონიკური პრინციპების შესახებ სრულად იხ. B. ΦΕΙΔΑ. Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών. I. Προϋπόθεσεις διαμορφώσεως του Θεσμού, Αθήναι 1969, 146.

⁵ B. ΦΕΙΔΑ, Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών. I, 205, IV საუკუნეში ანტიოქიის საყდართან იბერიის ეკლესიის მართვა-გამგეობითი ურთიერთობების შესახებ ცნობები ეფუძნება გვიანდელ (XI საუკუნის) გადმოცემას, რომლის მიხედვითაც, კონსტანტინე დიდი, გამოეხმაურა რა იბერიის მეფის მირიანის თხოვნას, მისიონერული ღვაწლის განევა დაავალა ანტიოქიის მთავარეპისკოპოს ევსტათიოს, რომელიც ჩავიდა იბერიაში, იქადაგა ქრისტიანული სარწმუნოება და ხელი დაასხა იბერიის ეკლესიის პირველ ეპისკოპოსს.

ალექსანდრიის, ანტიოქიის და იერუსალიმის საყდრების ზოგად მცდელობასთან, გაეფართოებინათ თავიანთი იურისდიქციული საზღვრები, რაც მრავალჯერ გახდა მიტროპოლიტების ავტონომიური დამოუკიდებლობის მომხრეებთან დაპირისპირების მიზეზი. ანტიოქიის საყდარს ამგვარ დაპირისპირებაში შესვლა მოუწია კვიპროსის ეკლესიასთან და ასევე იერუსალიმის საყდართან, რომელიც არ ეთანხმებოდა ფინიკიისა და არაბეთის ეპარქიის მის დაქვემდებარებაში შესვლას. მეოთხე მსოფლიო კრების (451) მე-8 სხდომა, რომელზეც განხილულ იქნა ანტიოქიისა და იერუსალიმის საყდრების იურისდიქციის საკითხი, არ იცნობს ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციას იბერიის ეკლესიაზე. ჩვენი აზრით, მეოთხე მსოფლიო კრებამდე (451) შეუძლებელია ვისაუბროთ ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაზე იბერიის ეკლესიის მიმართ. არც გვიანდელი ტრადიცია არ მიუთითებს ამგვარ ურთიერთობაზე⁶. მმართველობითი დამოკიდებულების უარყოფა არ გამორიცხავს ანტიოქიის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის სულიერი კავშირის განვითარებას, ძირითადად გეოგრაფიული სიახლოვის გამო, რამაც საბოლოოდ გავლენა მოახდინა იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში შესვლაზე.

ზუსტად ამგვარადვე შეიძლება შეფასდეს ქართველი ისტორიკოსების შეხედულებანი, რომელთა მიხედვითაც, იბერიის ეკლესია პირველ და მეორე მსოფლიო კრებებს (325-381) შორის დროის მონაკვეთში შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. კონსტანტინოპოლი იყო არა სამიტროპოლიტო საყდარი, არამედ ერთი უბრალო ეპარქია სამიტროპოლიტო სისტემაში და ამ პერიოდში მისი იურისდიქცია არ ვრცელდებოდა რომელიმე სხვა ადგილობრივ ეკლესიაზე⁷. მეორე მსოფლიო კრების (381) მე-3 კანონით, როდესაც აღმოსავლეთ იმპერიის დედაქალაქს მიენიჭა პატივის უპირატესობა, ახალი რომის საყდარი ჩაერთო

⁶ B. ΦΕΙΔΑ, Ο θεσμός της πενταρχίας των πατριαρχών. I, 200-204.

⁷ B. ΦΕΙΔΑ, Ενδημύσσα Σύνοδος, Αθήναι 1971, 21. რუფინუსი წერს, რომ წმიდა ნინოს მითითებით, იბერიელთა მეფე მირიანმა კონსტანტინე დიდს ელჩი გაუგზავნა და ითხოვა განათლებული სასულიერო პირების გაგზავნა საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში დასახმარებლად. კონსტანტინე დიდი მყისვე გამოეხმაურა თხოვნას და გაგზავნა ეპისკოპოსი სხვა სასულიერო პირებთან ერთად იბერიაში სამისიონერო საქმის ორგანიზებისთვის. რუფინუსის ცნობებს იმეორებენ აღმოსავლეთში ეკლესიის ისტორიკოსები: სოკრატე, სოზომენი, თეოდორიტე კვირელი და ასევე გვიანდელი ქართული ქრონიკები. ეს ცნობები შემდეგში გახდა ქართველ ისტორიკოსთა მოსაზრების საფუძველი, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესია IV საუკუნეში ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს. უცნობია პირველად გაგზავნილი ეპისკოპოსის ვინაობა. მხოლოდ გელასი კიზიკელი ახსენებს, რომ მას ერქვა იოანე და გაიგზავნა კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი ალექსანდრეს მიერ (CERIANI, Monumenta sacra et profana, I, Milano 1886, 139).

აზიაში, პონტოს, თრაკიასა და აღმოსავლეთ ილირიაში, იურისდიქციის გავრცელების საერთო ბრძოლაში. მეოთხე მსოფლიო კრებაზე მის იურისდიქციაში შევიდნენ აზია, პონტო და თრაკია⁸. ამგვარად, მეორე მსოფლიო კრებამდე (381), კონსტანტინოპოლის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის ურთიერთობებს შეუძლებელია ჰქონოდათ მმართველობითი ხასიათი, მაგრამ სავსებით დასაშვებია მათ შორის სულიერი კავშირის არსებობა.

იბერიის ეკლესიის ურთიერთობები კონსტანტინოპოლის, ანტიოქიისა და სომხეთის ეკლესიებთან, ჩვენი აზრით, სწორედ იმგვარი იყო, როგორც ეს ზემოთ აღვნიშნეთ, რაც ეფუძნება ეკლესიაში მოქმედ სამიტროპოლიტო სისტემას მეორე მსოფლიო კრებამდე (381), რადგან ამ კრების შემდეგ იბერიის ეკლესიის კანონიკური იურისდიქციის საკითხს არეგულირებს მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონი. ამ კანონის შესაბამისად, წინასწარ განსაზღვრული იურისდიქციის წესის საფუძველზე დადგინდა: „ხოლო წარმართთა შორის არსებული ღვთის ეკლესიების მართვა უნდა მოხდეს მამათაგან შემორჩენილი ჩვეულების მიხედვით“⁹. აღნიშნული კანონიკური საფუძველი, რომელიც ეხება „წარმართებში“ არსებული ეკლესიების „მამათაგან შემორჩენილი ჩვეულების მიხედვით“ მმართველობით მონყობას, ამკვიდრებს ამ კანონით განსაზღვრული ეკლესიების მმართველობითი იურისდიქციის ფარგლებს გარეთ საეკლესიო ტრადიციაზე დაფუძნებულ სამართალს. *De facto* ეს კანონიკური პრინციპია როგორც იბერიის, ასევე „წარმართთა შორის“ არსებული ეკლესიებისთვის. მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონის კანონიკური ღირსება განმარტებულია ამ კანონზე იოანე ზონარას¹⁰ და თეოდორე ბალსამონის შესაბამის კომენტარებში. თეოდორე ბალსამონი ხაზგასმით აღნიშნავს: „წარმართთა შორის არსებულ ეკლესიებშიც იყვნენ მორწმუნენი და არ ხდებოდა იმდენი ეპისკოპოსის ხელდასხმა, რომ საკმარისი ყოფილიყო კრების მოსაწვევად, ასევე მათ უწევდათ სხვა ეპარქიებშიც მოგზაურობა მორწმუნეთა განსამტკიცებლად. წმიდა კრებამ დაადგინა და დღემდე მოქმედებს ეს წესი, რაც კანონს არ ეწინააღმდეგება, რადგან ამას ვითარება მოითხოვდა“¹¹. ნათელია, რომ მეორე მსოფლიო კრებამდე წარმართული ტომები მიიჩნეოდნენ სამისიონერო ტერიტორიად, რადგან ისინი არ აწარმოებდნენ მუდმივ მართვა-გამგეობით უფლებამოსილებას. მეოთხე მსოფლიო კრების პერიოდისთვის იბერიის ეკლესიას მოპოვებული ჰქონდა შინაგანი ავტონომია, რა თქმა უნდა, ეს არ გამოორიცხა-

⁸ Β. ΦΕΙΔΑ, Ο θεσμός της πενταρχίας των πατριαρχών. Ι, 242.

⁹ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα των θείων και ιερών κανόνων, Αθήνησιον 1852, ΙΙ, 170.

¹⁰ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα, ΙΙ 170-171.

¹¹ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα ΙΙ, 171.

ეს საკმაოდ დაწინაურებულ მეზობელ ეკლესიებთან მჭიდრო ურთიერთობებს. საეკლესიო საკითხებზე პასუხისმგებელ ეპისკოპოსს, რომელიც პირდაპირ არ ემორჩილებოდა მიტროპოლიტს ან საეპარქიო კრებას, კანონიკური სამართლის თანახმად, შეეძლო ეტარებინა მთავარეპისკოპოსის ტიტული, რომელსაც ასევე ატარებდნენ ჩვეულებრივი ეპისკოპოსებიც, რომლებიც საკუთარი მიტროპოლიტებისაგან დამოუკიდებელნი იყვნენ სამეფო კეთილგანწყობის გამო¹².

იმ პერიოდში ამგვარი გამონაკლისი ეკლესიების და ერების მართვის სისტემაშიდან, სადაც ჯერ არ განვითარებულყო ქრისტიანული მისიონერობა, იყო უმნიშვნელოვანესი საეკლესიო პრინციპი, რადგან ამგვარად იოლდებოდა ყველა საეკლესიო ძალის გამოყენება სამისიონერო საქმეში, კანონიკურ-მმართველობითი საფუძვლების შესაძლო შეზღუდვის გარეშე. ამგვარად, სამისიონერო საქმის წამომწყები და შემდეგში მისი წარმმართველი ეკლესია „დედა ეკლესიაა“ და აქვს კანონიკურად განსაზღვრული უფლებები შვილობილი ეკლესიის მოწყობაზე, თუ, რა თქმა უნდა, შვილობილი ეკლესიის საჭიროება არ მოითხოვს მის მიერთებას რომელიმე სხვა საპატრიარქო საყდართან ან ადგილობრივ ეკლესიასთან. სწორედ ამ მიზეზით, ჩამოყალიბებული კანონიკური წესისაგან გამონაკლისის სახით, მოხდა „მამათა ჩვეულების“ მორგება იბერიის ეკლესიაზე, რომელიც სამისიონერო ტერიტორია იყო.

III. იბერიის ეკლესიის მოწყობა V საუკუნეში

იბერიის ეკლესიასა და ანტიოქიის საყდარს შორის კავშირი უნდა გაღრმავებულიყო მეორე მსოფლიო კრების (381) შემდეგ, განსაკუთრებით კი მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარში. ანტიოქიასა და იბერიას შორის ურთიერთობების გაღრმავება შესაძლოა უკავშირდებოდეს იბერიაზე სპარსეთის გავლენის გაძლიერებას, რის შედეგადაც მოხდა დაახლოება ანტიოქიის გავლენის ქვეშ მყოფ ნესტორიანულ სირიის ეკლესიასთან. აღსანიშნავია, რომ სპარსეთში, სელევკიის

¹² წოდება „მთავარეპისკოპოსი“ ჰქონდათ როგორც საპატრიარქო საყდრების ეპისკოპოსებს (B. ΦΕΙΔΑ, Ο Θεσμός της πενταρχίας των πατριαρχών, II, 27), ასევე უბრალო საეპისკოპოსოების ეპისკოპოსებს, რომლებიც იყვნენ სამეფო ხელისუფლებისაგან დაჯილდოებულნი განსაკუთრებული უფლებებით, თავისუფლდებოდნენ თავიანთი მიტროპოლიტებისაგან და ემორჩილებოდნენ პირდაპირ პატრიარქს. წოდება „მთავარეპისკოპოსს“ ყოველთვის ჰქონდა პირდაპირი (პატრიარქები, ავტოკეფალური ეკლესიების მეთაურნი) და ირიბი მნიშვნელობა, როდესაც ეპისკოპოსი დამოუკიდებელი იყო ადგილობრივი სამიტროპოლიტო მმართველობისაგან (ავტოკეფალური და სხვა უბრალო საეპისკოპოსოების მთავარეპისკოპოსები).

კრებაზე (419), რომელსაც თავმჯდომარეობდა სირიის ეკლესიის კათოლიკოსი მარ ლიალზულახა, მონაწილეობას იბერიელი ეპისკოპოსებიც იღებდნენ, რამაც ქართველ მკვლევარს, მიხეილ თარხნიშვილს, აფიქრებინა, რომ იბერიის ეკლესია ამ პერიოდში ანტიოქიის საყდრისაგან ავტონომიური იყო და შედიოდა სირიის ეკლესიის იურისდიქციაში¹³. თარხნიშვილის მოსაზრებას, რომ სირიის ეკლესიის კათოლიკოსი არ ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს 423-424 წლებში და რომ იბერიის ეკლესია დარჩა სირიის ეკლესიის კათოლიკოსის დაქვემდებარებაში მეხუთე საუკუნის ბოლომდე, საფუძველი არ გააჩნია, რადგან ანტიოქიის პატრიარქი იოანე (648) გვაცნობებს, რომ სპარსეთის, სომხეთის, იბერიის და არანის კათოლიკოსები ემორჩილებოდნენ ანტიოქიის საყდარს მეხუთე საუკუნის ბოლომდე. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ანტიოქიის საყდარმა გააღრმავა სულიერი კავშირი იბერიის ეკლესიასთან მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარში, მასზე დაქვემდებარებული სირიის ეკლესიის მეშვეობით. იბერიის მოსაზღვრე სომხეთის ეკლესიის მონოფიზიტობისკენ გადახრამ მეხუთე საუკუნის ბოლოს ვერ ჩაითრია ანტიოქიურ თეოლოგიასთან მჭიდრო კავშირში მყოფი იბერიის ეკლესია. ნათელია, რომ **de facto** იბერიის ეკლესიის სიახლოვემ ანტიოქიის საყდართან, ხელი შეუწყო მათ შორის მჭიდრო კავშირის არსებობას, რაც არ ნიშნავს მის ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში ყოფნას. მცხეთაში მჯდომი იბერიის მთავარეპისკოპოსი ფლობდა მმართველობით ავტონომიას, მაგრამ განიცდიდა ანტიოქიის საყდრისაგან სულიერ მეთვალყურეობას მეოთხე მსოფლიო კრებამდე (451) მაინც, რადგან ანტიოქიის საყდრისათვის კრებაზე განსაზღვრულ მართვა-გამგეობაში იბერიის ეკლესია არ მოიხსენიება.

მეოთხე მსოფლიო კრებამ (451) იმდროინდელ პრინციპებზე დაყრდნობით შემოიტანა კანონიკური ნორმები, რომლებსაც გამონაკლისების მიუხედავად, უნდა დაერეგულირებინათ „წარმართებში არსებული“ ეკლესიების ადმინისტრაციული მოწყობა. 28-ე კანონის თანახმად გადაწყდა, რომ აზიაზე, პონტოსა და თრაკიაზე იურისდიქციის მქონე კონსტანტინოპოლის საყდარი ამიერიდან ხელს დაასხამდა „ეპისკოპოსებს წარმართებშიც“¹⁴. მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონი წარმართულ ტომებში ეპისკოპოსების ხელდასხმის უფლებას აძლევს, „მამათაგან შემორჩენილი ჩვეულების მიხედვით“, ეკლესიის სულიერ და საეკლესიო ინსტიტუტებს, ხოლო მეოთხე მსოფლიო კრების 28-ე კანონი ამ უფლებას ანიჭებს მხოლოდ კონსტანტინოპოლის საყდარს. ცხადია, რომ ამ კანონიკური განწესებით მკვიდრდება კონსტანტინოპოლის საყდრის კანონიკური უფლებები „წარმართი“

¹³ TARCHNISHVILI, Die Entstehung, 177.

¹⁴ ΠΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα, II, 281.

ტომების ეკლესიებზეც, რომლებზეც „მამათაგან გადმოცემული ჩვეულება“ მეოთხე მსოფლიო კრებამდე განსხვავებული იყო. ანტიოქიის საყდართან სულიერი კავშირის არსებობის მიუხედავად, იბერიის ეკლესიის ადმინისტრაციული დაქვემდებარების საკითხი თავიდან უნდა იქნეს განხილული.

„წარმართ ტომებში“ ეკლესიათა მართვის შესახებ მეოთხე მსოფლიო კრების შემდეგ ჩამოყალიბებული ახალი კანონიკური წყობილების ფონზე გასაგები ხდება იბერიის მეფის, ვახტანგის (440-522), საეკლესიო პოლიტიკის შესახებ გვიანდელი ცნობები. ვახტანგმა სცადა იბერიას და კონსტანტინოპოლს შორის ურთიერთობების გაღრმავება. მეხუთე საუკუნის მეორე ნახევარში იბერიის მეფის ამ სურვილის შესახებ დაცულია ცნობები ანტიოქიურ გარდამოცემაზე დამყარებულ მეთოთხმეტე საუკუნის ქართულ დოკუმენტში, რომლის მიხედვითაც, ვახტანგმა იბერია გაყო 12 ეპარქიად, ბიზანტიური მოდელის მიხედვით და მოკრძალებით ითხოვა კონსტანტინოპოლის პატრიარქისგან მთავარეპისკოპოსის და 12 ეპისკოპოსის გაგზავნა ქრისტიანობის განსამტკიცებლად. ქართული წყაროების მიხედვით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ვახტანგის თხოვნის დაკმაყოფილებაზე უარი თქვა იმ არგუმენტით, რომ კონსტანტინე დიდმა იბერიაში ეპისკოპოსი იოანეს გაგზავნის შემდეგ იბერია დაუქვემდებარა ანტიოქიის საყდარს, რადგან თითქოს ბიზანტიის (კონსტანტინოპოლის) ეპისკოპოსი მაშინ ემორჩილებოდა ირაკლიის სამიტროპოლიტო საყდარს. მეოთხე მსოფლიო კრების 28-ე კანონის მიხედვით, კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შევიდა პონტო, რაც ავტომატურად ნიშნავდა იბერიის ეკლესიის მორჩილებასაც ამ საყდრისადმი, მაგრამ კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა წარმოგზავნილნი გაუშვა ანტიოქიის პატრიარქთან, რომელსაც ეთხოვა იბერიის მეფის თხოვნის დაკმაყოფილება. ეს გარდამოცემა, ეჭვგარეშეა, რომ შეიცავს ისტორიული მოვლენების შესახებ გარკვეულ ქვეყმარტებას და განმარტავს, თუ როგორ დაუკავშირდა იბერიის ეკლესია მმართველობითად ანტიოქიის საყდარს. ანტიოქიის მაშინდელმა პატრიარქმა წარგზავნილთაგან ერთ-ერთს, იბერიელ პრესვიტერ პეტრეს და თერთმეტ სასულიერო პირს ხელი დაასხა იბერიის თორმეტი ეპარქიის ეპისკოპოსებად, რამაც ფრიად გაახარა მეფე ვახტანგი¹⁵.

ამგვარად, 471 წლის შემდეგ იბერიის ეკლესია მსოფლიო საპატრიარქოს მიერ მმართველობაში გადაეცა ანტიოქიის საყდარს, ერთი მხრივ, მეხუთე საუ-

¹⁵ ამ მოსაზრებას, აღნიშნულ ტექსტზე დაყრდნობით, მხარს უჭერს ქართველი ისტორიკოსი TARCHNISHVILI, *Die Entstehung.*, 182, იზიარებს, რომ იბერიის ეკლესია ანტიოქიის საყდარს დავემორჩილა 472-484 წლებს შორის, ხოლო მანამდე იხრებოდა ხან სომხური და ხანაც სირო-სპარსული ეკლესიისკენ (იქვე, გვ. 179, 185, 187). ვახტანგ მეფის ინიციატივის შესახებ სრულად იხ. BROSSET, *Historie de la Géorgie*, I, 195.

კუნის პირველ ნახევარში მათ შორის განვითარებული ურთიერთობების, ხოლო, მეორე მხრივ, ანტიოქიისა და იბერიის გეოგრაფიული სიახლოვის გამო. ამასთან, ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში შედიოდა მხოლოდ აღმოსავლეთ იბერიის სამეფოს ეკლესია, ხოლო დასავლეთ იბერია (კოლხეთი, ლაზიკა და აფხაზეთი), დაყოფილი მცირე სამეფოებად, დარჩა მსოფლიო საპატრიარქოს გამგებლობაში და ინარჩუნებდა ბიზანტიის იმპერიასთან მჭიდრო ურთიერთობებს¹⁶.

აღმოსავლეთ იბერიის ანტიოქიის საყდრის შემადგენლობაში შესვლას მოჰყვა გარკვეული კანონიკური შედეგები: ა) იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსების მიერ გამორჩეული კათოლიკოსის ხელდასახმა და განსჯა უნდა მომხდარიყო

¹⁶ R. JANIN, Géorgie, DThC., VI, 1260-1262. იბერიის მეფე ვახტანგმა (დაახლოებით, 440-522), ზოროასტრიზმის მიმართ იბერიის არისტოკრატის მხარდაჭერის მიუხედავად, ლაზეთში სპარსელების შემოჭრის შემდეგ (498) აირჩია ბიზანტიური ორიენტაცია და მხარი დაუჭირა ქრისტიანობას. ვახტანგის მიმართ ზენონის (474-475, 476-491) სამხედრო მხარდაჭერამ ხელი შეუწყო იბერიის ეკლესიის რეორგანიზაციას და იბერიის კათოლიკოსის ანტიოქიის საყდრის მორჩილებაში შესვლას (485-488 წლებს შორის). იბერიის დასაკავებლად სპარსელების პირველი წარუმატებელი მცდელობის მიუხედავად, 518 წელს იბერია მაინც დაიპყრეს, სპარსელები გაბატონდნენ ქვეყნის ტერიტორიის უდიდეს ნაწილზე. ვახტანგმა სამხედრო დახმარება სთხოვა ბიზანტიელ იმპერატორ იუსტინე პირველს (518-527), მაგრამ გაგზავნილი დახმარება საკმარისი არ აღმოჩნდა მდგომარეობის შესაცვლელად. ვახტანგს სახელმწიფოს ძალიან მცირე ნაწილი დარჩა გამგებლობაში და საბოლოოდ, იძულებული გახდა გადასულიყო დასავლეთ იბერიაში. ამ მოვლენებმა გამოიწვია სპარსულ-ბიზანტიური ომი, რაც 532 წლის ზავით დამთავრდა. აღმოსავლეთ იბერია დარჩა სპარსელების, ხოლო ლაზეთი ბიზანტიელების ბატონობის ქვეშ 541 წლამდე. 545 წელს ლაზეთიც სპარსელებმა დაიკავეს. სპარსელების მცდელობამ, იბერიაში დაემკვიდრებინათ ზოროასტრიზმი, გააძლიერა იბერიელი ქრისტიანების კავშირი ბიზანტიასთან, ხოლო ლაზიკაში მომზადდა აჯანყება სპარსელების წინააღმდეგ (549-557), რაც ლაზეთის გათავისუფლებით დამთავრდა (561). აღმოსავლეთ იბერიაში ვახტანგის შთამომავლები იყვნენ სპარსელების მორჩილებაში და იქ სპარსელების ბატონობა გაგრძელდა VI საუკუნის ბოლომდე (591). ბიზანტიის იმპერატორ მავრიკიოსის (582-602) გამარჯვებებმა სპარსელების წინააღმდეგ იბერია გაათავისუფლა სპარსელების ბატონობისაგან. ფოკას (602-610) მიერ მავრიკიოსის დამხობამ გამოიწვია ომი (604-629) და სპარსელების ბატონობის აღდგენა იბერიაზე. ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის 629 წლის ზავით ბიზანტიის იმპერატორმა ჰერაკლემ (610-641) აღადგინა იბერიის დამოუკიდებლობა და მასზე ბიზანტიის გავლენა, რაც VII საუკუნის შუა წლებიდან შეცვალა არაბულმა ბატონობამ. ამის შემდეგ იბერია ხდება ბიზანტიასა და არაბებს შორის დაპირისპირების არეალი IX საუკუნის მეორე ნახევრამდე, რა დროსაც მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ რეგიონში ბიზანტიის მოკავშირე ხაზარები. VIII საუკუნეში არაბულ სახალიფოში აბასიდების (744-750) მიერ წამოწყებულმა სამოქალაქო ომმა ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე მეხუთეს (741-775) გაუადვილა შეჭრა იბერიაში, სადაც აღადგინა ბიზანტიის გავლენა, ადარნასე მესამე ხელისუფლებაში მოიყვანა და მისცა მას კურაპალატის წოდება. ამ პერიოდში იბერიის ეკლესიამ განახორციელა შიდა გარდაქმნები, ელჩობა გაუგზავნა ანტიოქიის პატრიარქს და ითხოვა იბერიის ადგილობრივი სინოდის მიერ კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასახმის უფლება.

ანტიოქიის საყდრისაგან, ბ) ანტიოქიის საყდრის სინოდი მეორე ინსტანციით განსჯიდა იბერიის ეკლესიის, ადგილობრივი კრების, პირველი ინსტანციით განსჯილ იბერიელ ეპისკოპოსებს, გ) უნდა მოეხსენიებინათ ანტიოქიის პატრიარქი, დ) წმიდა მირონი იგზავნებოდა ანტიოქიიდან, ე) ყოველწლიური ეკონომიკური შესანიშნავი ანტიოქიის საყდრისათვის, ვ) ანტიოქიის საყდარს უფლება ეძლეოდა დაეფუძნებინა იბერიაში საპატრიარქო მონასტრები და ზ) ანტიოქიის საყდარს უფლება ჰქონდა ჩარეულიყო იბერიის საეკლესიო საქმეებში იმ შემთხვევაში, თუ იბერიის ეკლესიაში ჭეშმარიტ სარწმუნოებას და კანონიკურ წესრიგს რაიმე საფრთხე დაემუქრებოდა.

IV. იბერიის ეკლესიის მონყობა VII საუკუნიდან XI საუკუნემდე

ვახტანგ მეფის (440-522) დროს ჩამოყალიბებული იბერიის ეკლესიის საეკლესიო მონყობის სისტემა მეათე საუკუნის ბოლომდე იყო საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის მონყობის საფუძველი. მოგვიანებით ეპისკოპოსთა რიცხოვნობა ზრდას არ გამოუწვევია შინაგანი წესრიგის შეცვლა. ეკლესიის ამგვარმა მონყობამ დიდი როლი ითამაშა ქრისტიანობის გადარჩენაში იმ რეგიონში, სადაც ხშირად ხდებოდა სპარსელების და არაბების შემოსევები, რადგან ანტიოქიის საყდართან კავშირი აძლიერებდა იბერიაში მონასტრული ცხოვრებისაკენ სწრაფვას. აღმოსავლეთ იბერიაში სპარსეთის სურვილი იყო არა მხოლოდ სპარსეთის ძალაუფლების გავრცელება, არამედ ზოროასტრიზმის გავრცელებით ამ რეგიონში გავლენის შენარჩუნება. სომხები უარს ამბობდნენ მიეღოთ ზოროასტრიზმი, სწორედ ამის გამო აღმოსავლეთ იბერია ხდებოდა უმნიშვნელოვანესი რეგიონი სპარსელებისთვის ზოროასტრიზმის გასავრცელებლად. სპარსელები არ იშურებდნენ ენერგიას, იბერებს ზოროასტრიზმი მიეღოთ. მხოლოდ ამგვარად იყო შესაძლებელი იბერიაში ბიზანტიის გავლენის სრული განეიტრალება. სპარსეთის მიზნებს მხარს უჭერდნენ ბიზანტიის წინააღმდეგ განწყობილი გარკვეული ძალები იბერიის არისტოკრატიაში. სპარსეთისადმი მეგობრულად განწყობილი ეს ძალები, რომლებიც სერიოზულ პრობლემებს ქმნიდნენ იბერიის ეკლესიის სამწყემსთავრო საქმეში, განეიტრალებულ იქნენ, ერთი მხრივ, ეპისკოპოსთა კარგად ორგანიზებული სტრუქტურული დაყოფით და მეორე მხრივ, მონასტრული ცხოვრების განვითარებით. სწორედ ამის გამო ზოროასტრიზმმა ვერ პოვა დასარყდენი იბერიელებში.

VI საუკუნის შუა პერიოდში მესოპოტამიელი იოანე ზედაზნელი, სხვა თორმეტ სირიელ ბერთან ერთად, მეფისა და იბერიის კათოლიკოსის ნებართვით აფუძნებს თბილისთან ახლოს, ზედაზნის მთაზე მნიშვნელოვან მონასტერს, რომელსაც XI საუკუნემდე დიდი გავლენა ჰქონდა იბერიის რელიგიურ და სოციალურ ცხოვრებაზე. სპარსეთის 518 წლის ლაშქრობის შემდეგ აღმოსავლეთ იბერიაში მკვიდრდება სპარსეთის ბატონობა, სწორედ ამის გამო ვახტანგ მეფის შთამომავლებს ჰქონდათ შეზღუდული ძალაუფლება. სპარსეთის ბატონობას VI საუკუნის ბოლოს მოჰყვა ბაგრატიონთა დინასტიის გაბატონება, რომელმაც შეძლო ძალაუფლების შენარჩუნება XIX საუკუნის დასაწყისამდე, როდესაც, საბოლოოდ, იბერია რუსეთის შემადგენლობაში შევიდა. VI საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიის მიერ დასავლეთ იბერიასთან (კოლხეთი, ლაზიკა, აფხაზეთი) ურთიერთობების გაღრმავებამ და სპარსელთა წინააღმდეგ ბიზანტიელების მრავალწლიანმა ომებმა გამოიწვია ბიზანტიის დაახლოება აღმოსავლეთ იბერიის მეფეებთან.

ბიზანტიის იმპერატორმა მავრიკიოსმა (582-602) იბერიის მეფე გუარამს (574-600) მიანიჭა ბიზანტიური ტიტული, კურაპალატის წოდება, რადგან გუარამი აღიარებდა ბიზანტიის იმპერატორის პირველობას ქრისტიან მმართველებს შორის. მრავალწლიანმა ბიზანტიურ-სპარსულმა ომებმა გააღრმავა იბერიის მეფეების მეგობრობა ბიზანტიასთან. ბიზანტია მცდელობას არ აკლებდა, იბერიაში შეექმნა ფორტიფიკაციული ნაგებობები სპარსული საფრთხის განსარიდებლად¹⁷. 642 წლის არაბი ამირა მურვან ყრუს ლაშქრობას მოჰყვა უზარმაზარი ზიანი, მაგრამ არაბების გაბატონება აღმოსავლეთ იბერიაში დაკავშირებულია 717 წლის არაბი ამირა იზიდის ლაშქრობასთან, რის შემდეგაც საგრძნობლად შეიკვეცა იბერიის მეფეების დამოუკიდებლობა. IX საუკუნის შუა რიცხვებში არაბული ბატონობის შესუსტებას მოჰყვა იბერიის ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენა, ხოლო მისი მეფეები ცდილობდნენ ბიზანტიასთან მეგობრული ურთიერთობების გაძლიერებას. XI საუკუნის მეორე ნახევარში თურქ-სელჩუკთა გამანადგურებელი ლაშქრობის შედეგები დიდ ხანს არ გაგრძელებულა, რადგან იბერიის მეფე დავით მეოთხემ (1089-1125) მოახერხა იბერიის სამეფოს სწრაფი რეორგანიზება. იბერიელი ერის მთელი ამ რთული პერიოდის განმავლობაში ეკ-

¹⁷ ბიზანტიის ყურადღება აღმოსავლეთ და დასავლეთ იბერიის მიმართ განსაკუთრებით გაძლიერდა V საუკუნის ბოლოდან, რადგან იგი შავი ზღვის აღმოსავლეთ რეგიონში სპარსეთის გაფართოების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლაში ბასტიონი იყო. სწორედ ამის გამო შექმნეს საფორტიფიკაციო ქსელი (თეოდოსიოპოლის საგუშაგო, მარტიროპოლის საგუშაგო და სხვ.). იბერიის ეკლესიის მიერ ღვთისმსახურებაში ბერძნული ენის შენარჩუნება და მართლმადიდებელი რწმენის ერთგულება აძლიერებდა ბიზანტიისა და იბერიის ურთიერთობებს და ხელს უშლიდა აღმოსავლეთში მონოფიზიტობის გავრცელებას.

ლესია შეუფასებელ როლს თამაშობდა იბერიელთა ეროვნული თვითშეგნების დაცვის საქმეში.

იბერიაში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენები გავლენას ახდენდნენ რთულ მდგომარეობაში მყოფ ანტიოქიის საყდართან კანონიკურ ურთიერთობებზე. სწორედ ამის გამო რთული ხდებოდა, ანტიოქიის საყდარს ეწარმოებინა მართვა-გამგეობითი უფლებამოსილება იბერიაში¹⁸.

აღნიშნული პრობლემების სწორად გაგება შესაძლებელი იქნება, თუ XI საუკუნის ქართული წყაროები მართებულად შეფასდება. ამ წყაროების მიხედვით, ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასიოსის (599-610) ეპოქიდან პატრიარქ თეოფილაქტემდე (744-751), იმპერატორ კონსტანტინე V-ის (741-775) დროს ანტიოქიაში წარგზავნილი დელეგაციის განცხადების თანახმად, შეუძლებელი იყო ანტიოქიის პატრიარქს ხელი დაესხა იბერიის კათოლიკოსისთვის იბერიაში არაბებისა და სპარსელების ხშირი ლაშქრობების გამო¹⁹. იბერიის ეკლესიაში მძიმე შედეგები გამოწვია იმ ფაქტმა, რომ ანტიოქიის საყდარი ვეღარ ახერხებდა, მართვა-გამგეობითი უფლებამოსილება ეწარმოებინა იბერიაში. ეს პრობლემები ნათლად წარმოაჩინა კონსტანტინე V-ის დროს ანტიოქიის პატრიარქთან გაგზავნილმა დელეგაციამ. დელეგაცია შედგებოდა ორი იბერიელი ბერისაგან, რომლებმაც წარმოადგინეს იბერიის ეკლესიის შიდა პრობლემები. ანტიოქიის პატრიარქისაგან ითხოვეს, კანონიკური გზით მომხდარიყო იბერიის კათოლიკოსის ხელდასხმა. ნება მიეცა იბერიელი ეპისკოპოსისთვის, თავადვე აერჩიათ და ხელი დაესხათ იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსისათვის. იბერიის დელეგაციის ორივე წევრი გამოჩენილი იყვნენ იბერიის ეპისკოპოსთა მიერ და შესაფერისად მიიჩნეოდნენ, ეტვირთათ კათოლიკოსის მოვალეობა. ანტიოქიის პატრიარქს უნდა აერჩია და ხელი დაესხა მათგან ერთ-ერთისთვის იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსად. ანტიო-

¹⁸ გვიანდელი ქართული წყაროების თანახმად, ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ საკუთარი ეპისტოლით მისცა იბერიის ეპისკოპოსებს იბერიის კათოლიკოსის არჩევის უფლება, მაგრამ ეს ცნობა ბიზანტიური წყაროებისთვის უცნობია (M. BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, I, 202. M. TAMARATI-ის შრომიდან: *L'Englise Géorgienne*, 351). როგორც არ უნდა ვივარაუდოთ, იუსტინიანეს ეს არაკანონიკური ინიციატივა ვერ ამცრობს ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციას, რადგან არჩეული კათოლიკოსისთვის ხელი უნდა დაესხა ანტიოქიის პატრიარქს. თუ იბერიის ეპისკოპოსებს მართლა გადაეცათ ამგვარი უფლება, მაშინ VIII საუკუნის შუა წლებში არ წარმოიქმნებოდა შესაბამისი პრობლემა, როგორც ამას შემდეგში ვიხილავთ. ამგვარადვე უნდა იქნეს გაგებული XI საუკუნის ქართული წყაროების უსაფუძვლო ცნობა, რომლის მიხედვითაც, VI მსოფლიო კრებამ (680) აღიარა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია და გაუთანაბრა ის სხვა საპატრიარქო საყდრებს. ამგვარი რამ კრების ოქმებში ნახსენები საერთოდ არ არის (M. BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, I, 329).

¹⁹ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ, *Ιστορία της Εκκλησίας Αντιοχείας*, Αλεξάνδρεια 1951, 775.

ქიის პატრიარქის უფლებამოსილების აღიარება, აერჩია და ხელი დაესხა იბერიის კათოლიკოსისთვის და კათოლიკოსის არჩევის კანონიკური უფლების გადაცემის თხოვნა იბერიის ეპისკოპოსებისთვის, გამოორიცხავს რაიმე სახით ამ თხოვნის დაკავშირებას იბერიის ეკლესიის ავტონომისტურ ტენდენციებთან. ანტიოქიის პატრიარქმა კარგად უწყოდა იბერიის ეკლესიის მდგომარეობა. მოიწვია საპატრიარქო კრება, რომელმაც იკონომიის საფუძველზე გადაწყვიტა დაეკმაყოფილებინა აღნიშნული თხოვნა.

საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილების თანახმად, იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსების კრებას უფლება მიეცა, აერჩია და ხელი დაესხა საკუთარი კათოლიკოსისთვის. ამ კანონიკური უფლების მიცემის მიუხედავად, ანტიოქიის საყდარმა შეინარჩუნა სულიერი ძალაუფლება იბერიის ეკლესიაზე. ამგვარად, არჩეულ კათოლიკოსს უნდა მოეხსენებინა ღვთისმსახურებაში ანტიოქიის პატრიარქის სახელი (კანონიკური მოხსენება), მიეღო წმიდა მირონი ანტიოქიის საყდრისაგან, ნება მიეცა საპატრიარქო ეგზარქოსისთვის, შეემონებინა იბერიაში საპატრიარქო მამულები და ზოგადად, იბერიის ეკლესიის მდგომარეობა, უნდა გაეგზავნა ყოველწლიურად ათასი თეთრი ანტიოქიის საყდრისთვის და მიემართა ანტიოქიის პატრიარქისთვის ყველა იმ პრობლემის შესახებ, რაც შეეხებოდა მართლმადიდებლურ რწმენას და კანონიკურ წესრიგს. ანტიოქიის პატრიარქმა თეოფილაქტემ გამოგზავნილი ორი ბერიდან გამოირჩია იოანე და ხელი დაასხა იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსად, რითაც საფუძველი ჩაუყარა ახალ ეპოქას ანტიოქიის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის ურთიერთობებში²⁰.

²⁰ NIKONOS μοναχού, Λόγος AZ', V. BENESEVIC-ის ნაშრომიდან: *Catalogus Codicum manuscriptorum Graecorum qui in Sanctae Catherinae... asservantur*, I, Petrupoli 1911, 598-ე გვერდიდან. M. BROSSET, *Historie de la Géorgienne*, 355-ე გვერდიდან. M. TARCHNISHVILI, *Die Entstehung*, 186-ე გვერდიდან. ხუთი ეკლესიისაგან შემდგარ კატალოგში, რომელიც სავარაუდოდ შეიქმნა ხატმებრძოლების შემდეგ X საუკუნის დასრულებამდე, ვკითხულობთ: „რიგით მეოთხე, ანტიოქიის უწმიდესი და სამოციქულო საყდარი, თავი მოციქული პეტრეს საპატრიარქო და უპირველესი საყდარი, ვრცელდება მზის აღმოსავლეთით 87 დღის სავალზე, იბერიაში, აფხაზეთში და სომხეთში, ხორასანის უდაბნოში, სპარსეთი, მიდია და ქალდეა, არაბული სამეფოს საზღვრებამდე“. (G. PARTHEY, *Hieroclis Synecdemus et Notitia Graecae Episcopatum*, Brelin 1866, 141). ამ ტექსტთან ახლოს დგას აღნიშნული „კატალოგი“ რომელიც ატარებს ანტიოქიის პატრიარქის ანასტასიოსის სახელს (VI საუკ.), მაგრამ X საუკუნეში მოხდა მისი განახლება. (S. VALHÉ, *une "Notitia Episcopatum" d' Antioche du Xe siècle Echos d' Orient*, 10, 1907, 90-101. იმავე ავტორის: *La "Notitia Episcopatum" d' Antioche du patriarche Anastase, Vie siècle, Echos d' Orient*, 10, 1907, 139-145. მისევე: *Les recensions de la "Notitia Episcopatum" d' Antioche du patriarche Anastase, Echos d' Orient*, 10, 1907, 363-368. E. HONIGMANN, *Studien zur Notitia Antiochena*, B.Z., 25, 1925, 60-ე გვერდიდან. Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία της Εκκλησίας Αντιοχείας*, 873-ე გვერდიდან.

XI საუკუნის ამ ცნობების შეფასებისას ქართველი და რუსი ისტორიკოსები ანტიოქიის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილებას უკავშირებენ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადებას. თარხნიშვილის მიხედვით, იბერიის ეკლესიამ ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს მიიღო სრული (*endültige*) ავტოკეფალია, მიუხედავად ამისა, აღიარებს ანტიოქიის პატრიარქის მიერ საეკლესიო მოხსენიების კანონიკური უფლების შენარჩუნებას, ყოველწლიური ეკონომიკური შესანიშნავი გაღებას და არეულობის შემთხვევაში ეგზარქოსის ჩარევის შესაძლებლობას²¹. ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილების კანონიკური მნიშვნელობის მართებული შეფასება მოითხოვს, ერთი მხრივ, იმ სირთულეების გათვალისწინებას, რომლებიც შეუძლებელს ხდიდნენ ანტიოქიის საყდრისთვის მართვა-გამგეობითი უფლებამოსილების წარმოებას (და შესაბამისად, აუცილებელი იყო, იბერიის ეკლესიას ჰქონოდა კათოლიკოსის პირდაპირი გამორჩევის უფლება), ხოლო, მეორე მხრივ, იმის გაცნობიერებას, რომ ანტიოქიის საყდარმა შეინარჩუნა იბერიის ეკლესიაზე კანონიკური იურისდიქცია, მიუხედავად იმისა, რომ (იმ პერიოდში შექმნილი პრობლემების გამო), იკონომიით მისცა უფლება იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსებს, ეკურთხებიანთ კათოლიკოსი. ამ ფაქტების არასწორი შეფასება გამოიწვევს მცდარი შეხედულების მიზანმიმართულ მხარდაჭერას, რომ ანტიოქიის საპატრიარქო კრების მიერ გამოცხადდა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია. ეს მოსაზრება სწორი რომ იყოს, მოხდებოდა კანონიკური ავტოკეფალიის ახალი მოდელის შემოტანა, რომლის მიხედვითაც: 1. ავტოკეფალური ეკლესიები ვალდებული იქნებოდნენ მოეხსენებინათ მათთვის ავტოკეფალიის მიმნიჭებელი ეკლესიის მეთაური, 2. უბრალო სამიტროპოლიტოების მსგავსად, ვალდებული იქნებოდნენ ზემდგომი ეკლესიისთვის გაეღოთ წლიური ეკონომიური შენატანი; 3. სავალდებულო იქნებოდა წამოეღოთ წმიდა მირონი სხვა ეკლესიისგან, 4. მიეღოთ სხვა საყდრის ეგზარქოსი რწმენასა და კანონიკურ წესრიგთან დაკავშირებული პრობლემების გადასაწყვეტად. საეკლესიო ავტოკეფალიის ამგვარი სახე უცხოა მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციისთვის, სწორედ ამის გამო ანტიოქიის

²¹ M. TARCHNISHVILI, *Die Entstehung*, 187. საქართველოში ამ გადაწყვეტილების მოქმედების მეთოდი წყაროებში არ შემოგვრჩა, მაგრამ შეგვიძლია ვივარაუდოთ რომ სინოდალური გადაწყვეტილების ძალაში მოყვანას პრობლემა არ შეჰქმნია, იბერიაში საეკლესიო ცხოვრების სრულყოფილად მოწყობის გამო. იბერიის კათოლიკოსი არსენი (855-882) არჩეულ იქნა არა იბერიის ეპისკოპოსების, არამედ სამღვდელოების და ერის მიერ და შემდეგ უბრალოდ ხელი დაასხეს იბერიის ეპისკოპოსებმა. (TARCHNISHVILI, იქვე). ცხადია რომ ანტიოქიის საყდრის სინოდალური გადაწყვეტილება ზუსტად არ განაზღვრავდა კათოლიკოსის არჩევის წესს, რადგან ყურადღება გამახვილდა მხოლოდ იბერიის კათოლიკოსის ხელდასხმაზე.

საყდრის სინოდური დადგენილების სწორ შეფასებას მივყავართ დასკვნამდე, რომ იბერიის ეკლესიას არათუ სრული ავტოკეფალია, არამედ სრული ავტონომიაც კი არ მიუღია, დარჩა ანტიოქიის საყდრის კანონიკური ზედამხედველობის ქვეშ XI საუკუნის შუა პერიოდამდე მაინც.

V. Grumel-ის აზრით, ანტიოქიის საყდრის კანონიკური იურისდიქცია იბერიაზე ვრცელდებოდა XI საუკუნის შუა რიცხვებამდე, მიუხედავად საპირისპირო ცნობებისა, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესიას მოპოვებული ჰქონდა ნაწილობრივი ავტონომია²². ნიშანდობლივია, რომ ანტიოქიის ყველა პატრიარქი ითხოვდა იბერიის ეკლესიისაგან კათოლიკოსის კურთხევის უფლების გადაცემის დროს დადგენილი პირობების დაცვას, რაზეც მიუთითებს ის ფაქტი, რომ იბერიის ყველა კათოლიკოსი ვალდებული იყო, სხვა კანონიკურ ვალდებულებებთან ერთად, გაეგზავნა ანტიოქიის საყდრისთვის ათასი თეთრი. ამგვარად, ალ-ჰაკიმმა (996-1020), რომელმაც გამოიყენა იერუსალიმის პატრიარქი ორესტი (983-1005) შუამავლად ბიზანტიურ-არაბული მშვიდობის ხელშეკრულების დასადავებად, სანაცვლოდ უფლება გადასცა, შემდეგში მიეღო იბერიის ეკლესიისაგან ანტიოქიის საყდრისათვის შესანიშნავი წლიური ეკონომიკური შენატანი. აღნიშნული უკავშირდება პალესტინაში ქართველი ბერების მიერ იერუსალიმის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის მჭიდრო ურთიერთობების ჩამოყალიბებას, რაც მოგვიანებით დამტკიცებულ იქნა ანტიოქიის საყდრისაგანაც²³. ცხადია, იერუსალიმის საყდრისადმი ამგვარ წყალობას არ წარმოუქმნია იურისდიქციის პრობლემა, რადგან იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის ყველა სხვა კანონიკური უფლება შეუცვლელი დარჩა.

²² V. GRUMEL, *Les patriarches grecs d'Antioche de nom de Jean*, E. O., 37 (1934) 139.

²³ ქართველი ბერები უკვე V საუკუნიდან დაუკავშირდნენ წმიდა მიწას და შექმნეს იერუსალიმში საკუთარი სამონასტრო ცენტრი ჯვრის მონასტრის მახლობლად, VI საუკუნიდან კი თარგმნიან მამათა ნაშრომებს ქართულ ენაზე. მოგვიანებით, ქართველმა ბერებმა, სარგებლობდნენ რა მამლუქების მფარველობით, მოიპოვეს უდიდესი ძალა და დიდი მოშურნეობით ეხმარებოდნენ იერუსალიმის საყდარს, რათა მართლმადიდებლების საფარველ ქვეშ ყოფილიყო დაცული სინმიდეები. ისტორიულად სწორი იქნება, მოხდეს იბერიელი ბერების უშურველი და გულწრფელი მსახურების აღიარება მართლმადიდებლობის წინაშე, რომელ მსახურებსაც XVI საუკუნის დასაწყისამდე სამართლიანად გამოარჩევს იერუსალიმის ცნობილი პატრიარქი დოსითეოსი, რომელიც აღნიშნავს: „მას შემდეგ, რაც კონსტანტინოპოლი დაიპყრეს ოტომანებმა, მიატოვეს რომაელებმა იერუსალიმი და დარჩა მხოლოდ იბერების იმედი, რადგან ეგვიპტის სულთნები იყვენენ: ჩერქეზები, აბაზგები და იბერები, სწორედ ამიტომ იბერებს შეეძლოთ დაეცვათ სინმიდეები და მონასტრები“ (იერუსალიმის პატრიარქების შესახებ, 1160). თუ გამოვრიცხავთ იბერების ეთნოფილეთურ პრეტენზიებს, შესაძლებელია იბერიის მაგალითი გამოყენებულ იქნეს მართლმადიდებელ ავტოკეფალურ ეკლესიებს შორის კანონიკურ ურთიერთობებში კრიტერიუმად.

აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდორე ლასკარმა (1034-1042), როდესაც ბერი ნიკონისაგან შეიტყო, რომ იბერიელი ეპისკოპოსი მონოფიზიტობისკენ იხრებოდა, წარგზავნა საპატრიარქო ეგზარქოსი, რომელმაც იბერიელ ეპისკოპოსებს გადასცა საპატრიარქო წერილები მონოფიზიტობისაკენ გადახრილი გარკვეული საეკლესიო წრეების აქტიურობის აღმოსაფხვრელად. ამ მოვლენებს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვთ XI საუკუნეში იბერიის ეკლესიასთან დაკავშირებით ანტიოქიის საყდრის მართვაგამგეობითი ურთიერთობების კანონიკური ჩარჩოს განსაზღვრისთვის. იბერიელი ბერი ნიკონის ჩასვლა ანტიოქიის პატრიარქთან და ანტიოქიის პატრიარქის მიერ ეგზარქოსის მეშვეობით საპატრიარქო წერილების მყისიერი გაგზავნა იბერიის ეპისკოპოსებისადმი იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრისადმი მართვაგამგეობით მორჩილებაზე მიუთითებს. აღნიშნულ ცნობას აგრეთვე შეიცავს ქართული წყარო, სადაც ხაზი ესმება: „პატრიარქი თეოდორე წერილობით აძლევს ნებართვას და დავალებას, იმ ხანად იბერიის კათოლიკოსად მოვლენილ იოანეს“²⁴. ამ მოწმო-

²⁴ NIKONOS μοναχός, Λόγος AZ' BENESEVIC-ის ზემოთ დასახელებული ნაშრომიდან, 599-600. იბერიის ავტონომისტური მიდრეკილებები იბერიის მეფეებისაგან იმართებოდა, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ იბერიის ეკლესიის საპატრიარქო მოწყობას. ქართველი ისტორიკოსები ამტკიცებენ, რომ აღნიშნულმა მიდრეკილებებმა განსაკუთრებით იჩინეს თავი ბაგრატ III-ის დროს (980-1014), რომელიც გაიზარდა კონსტანტინოპოლში და მხარს უჭერდა ავტონომისტურ ტენდენციებს XI საუკუნის დასაწყისში. როგორც ცნობილია, IX საუკუნეში არაბების წინააღმდეგ ბიზანტიელი იმპერატორი მიქაელ III-ისა და მისი შთამომავლების (842-867) ბრძოლის შედეგად აღდგა ბიზანტიის გავლენა იბერიასა და სომხეთზე. იბერიის მმართველი დავით I, მიუხედავად იმისა, რომ არმენოფილი იყო, კურაპალატის წოდებით იქნა დაჯილდოებული. დავით I-ის მკვლელობამ მისი ბიძაშვილი გურგენისაგან (881), ბიზანტიის პოლიტიკაში დაბნეულობა გამოიწვია, ბიზანტიელებმა მხარი დაუჭირეს მკვლელს და მიანიჭეს მას კურაპალატის წოდება, ხოლო მოკლულის შვილი, ადარნასე IV, უგულვებლყოფეს. საბოლოოდ, ადარნასე IV ავიდა ტახტზე და მიიღო კიდეც კურაპალატის წოდება (811). აფხაზეთის მეფე კონსტანტინე III-მა წაართვა ძალაუფლების ნაწილი ადარნასე IV-ს და განავრცო თავისი ბატონობა იბერიის სამეფოში (904-975). 975 წელს დავით დიდი გახდა იბერიის მეფე, რომელმაც იბერების და აფხაზების ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ მოახერხა მოეპოვებინა კურაპალატის წოდება იმპერატორ ბასილი II-ისაგან (976-1025), რომელსაც შეჰპირდა, რომ ბიზანტიის იმპერატორს აღიარებდა იბერიის სამეფოს მემკვიდრედ. დავითის სიკვდილის შემდეგ (1000), მისი სამეფო შეუერთდა ბიზანტიის იმპერიას, ხოლო მისი კანონიერი მემკვიდრეებს – ბაგრატს და გურგენს მიენიჭათ კურაპალატისა და მაგისტროსის ტიტულები. ბაგრატ III-მა შეცვალა მამამისი სამეფო ტახტზე და გააერთიანა აღმოსავლეთ და დასავლეთ იბერია (1008), რომელსაც შეუერთა კახეთი და კლარჯეთი. როდესაც ბაგრატ III გარდაიცვალა (1014) საქართველოს სამეფო (იბერია და აფხაზეთი) უკვე იყო ამ ძალზედ მგრძობიარე რეჟიმში ანგარიშგასაწევი ძალა. ბაგრატის შვილი და მემკვიდრე, გიორგი I (1014-1027) ორჯერ დამარცხდა ბასილი II ბულგართმმუსრველთან ბრძოლაში (1021 და 1022 წწ.) და იძულებული გახდა, ბიზანტიისთვის მიეწოდებინა მნიშვნელოვანი სამხედრო ძალა და მძე-

ბაში მოხსენიებული კანონიკური ტერმინები – „ნებართვა“ და „დავალება“ – იმაზე მიუთითებენ, რომ ანტიოქიის საყდარი XI საუკუნის შუა პერიოდამდე მაინც ფლობდა იურისდიქციას იბერიის ეკლესიაზე. ისტორიული რთული პირობების გამო, იმის ნაცვლად, რომ ანტიოქიის ეკლესიას ეწარმოებინა მართვაგამგეობითი საქმიანობა, იბერიის ეპისკოპოსებს იკონომიით გადასცა კანონიკური უფლება, ეკურთხებინათ იბერიაში კათოლიკოსი. იკონომიითა და დაშვებით ამ უფლების გადაცემა არ ნიშნავდა იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის კანონიკური უფლებების გაუქმებას. ამ უფლების გამოყენება არ იყო თავისთავადი, არამედ დროებითი, სწორედ ამის გამო არ გამოუწვევია იბერიის ეკლესიაში კანონიკური მონყობის გარდაქმნა.

მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციის თანახმად, შეუძლებელია ვისაუბროთ ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს მიერ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადების შესახებ VIII საუკუნის შუა რიცხვებში, რადგან იკონომიითა და დაშვებით გადაცემული დროებითი უფლება ადგილობრივი ეპისკოპოსებისთვის, ეკურთხებინათ იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსი, არ ნიშნავს ანტიოქიის საყდრის მიერ იურისდიქციის დაკარგვას, ხოლო გადაცემული კანონიკური უფლება შეუძლებელია გაიგივდეს მართლმადიდებელ ეკლესიაში კანონიკურ ავტოკეფალიასთან. ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე

ვლად გაეგზავნა თავისი მცირეწლოვანი ძე ბაგრატე. ურთიერთობები გაუმჯობესდა იმპერატორ რომანოს III არლიროსის (1028-1034) დროს, რომელიც მოინახულეს დედა-დედოფალმა მარიაშა და იბერიის კათოლიკოსმა მელქისედეკმა (1031-1032). იმპერატორმა ზავის ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი, ბაგრატს გადასცა კურაპალატის ტიტული და ცოლად მისცა თავისი ძმისშვილი ელენე. კახეთისა და თბილისის სამთავროების საქართველოსთვის ხელახლა შემოერთების წარუმატებელმა მცდელობებმა გამოიწვიეს ბაგრატსა და არისტოკრატის შორის დაპირისპირება. 1051 წელს ბაგრატ IV ჩადის კონსტანტინოპოლში, რათა ხელი ააღებინოს იმპერატორ კონსტანტინე IX-ს (1044-1055) არისტოკრატის დახმარებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ დაჯილდოვდა ნობელისიმის ტიტულით, იძულებული გახდა მხოლოდ სამი წლის შემდეგ დაბრუნებულიყო საქართველოში. ამასობაში არისტოკრატის ლიდერმა ლიპარიტმა დრო იხელთა და ტახტზე აიყვანა ბაგრატის ძე გიორგი. ჰორიზონტზე თურქ-სელჩუკების საფრთხის გამოჩენის მიუხედავად, შიდა დაპირისპირებები გრძელდებოდა. მათი ლიდერი ალფ-არსლანი ორჯერ შეიჭრა და ააოხრა იბერიის სამხრეთი რეგიონები (1064-1068). გიორგი II-მა, რომელსაც ბიზანტიის იმპერატორმა ნიკიფორე III-მა (1078-1081) უბოძა კეისრის ტიტული, საქართველოში აღადგინა ბიზანტიური ნაგებობები. გიორგი II-ს ძალაუფლება ჩამოართვა ბიზანტიის მიერ მხარდაჭერილმა დავით IV აღმაშენებელმა (1089-1125). XI საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც განსაკუთრებით ძლიერი იყო ბიზანტიის გავლენა შიდა დაპირისპირებებით დაღლილ საქართველოზე, არ ჩანს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის თემის ოფიციალურად წინ წამოწევის მცდელობა. ამგვარი რამ კიდევ უფრო რთული იქნებოდა 1051-1059 წლებში, როდესაც ბიზანტიის მხარდაჭერის მქონე ლიპარიტ ბაღვაშის მეთაურობით ქართული არისტოკრატია იბრძოდა ძალაუფლების მოსაპოვებლად და სურდა ბაგრატ IV-ის გაძევება.

ბალსამონის ცნობის შემდეგ აღნიშნულის ჭეშმარიტებაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელი ხდება. ამ ცნობის მიხედვით, როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, იბერიის ეკლესია XI საუკუნის შუა რიცხვებამდე შედიოდა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში.

V. საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის მონყობა და მისი „ავტოკეფალია“ XI საუკუნეში

1. თეოდორე ბალსამონის მოწმობა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ

ქართულ და ბერძნულ წყაროებში დაცული ცნობები ნათელ სურათს გვაძლევენ, იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის და მისი მონყობის შესახებ XI საუკუნის მეორე ნახევარში. XII საუკუნის ბოლოს, ანტიოქიის პატრიარქი და შესანიშნავი კანონოლოგი, თეოდორე ბალსამონი, მეორე მსოფლიო კრების (381) 2-ე კანონის კომენტარებისას, იძლევა ძალიან მნიშვნელოვან ცნობას იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ: „წინამდებარე კანონში აღნიშნულია, რომ ძველად ეპარქიების მიტროპოლიტები ავტოკეფალურები იყვნენ და ადგილობრივ კრებაზე ხდებოდა მათი ხელდასხმა. ქალკედონის კრების 28-ე კანონით შეიცვალა პონტოს, აზიის და თრაკიის მიტროპოლიტების მმართველობა, ასევე ამ კანონში შემავალი ზოგიერთი სხვისაც, რათა მორჩილებდნენ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს და იღებდნენ მისგან ხელდასხმას. თუ რომელიმე ეკლესიას ავტოკეფალურს ნახავ, როგორც ბულგარეთის, კვიპროსის და იბერიის, ნუ გაგიკვირდება, რადგან ბულგარეთის არქიეპისკოპოსი იუსტინიანემ აღამაღლა პატივით, კვიპროსის არქიეპისკოპოსი მესამე მსოფლიო კრებამ, ხოლო იბერიის – ანტიოქიის კრებამ. ამბობენ რომ საღმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქის, პეტრეს დროს კრებაზე იკონომიით გადაწყდა, თავისუფალი და ავტოკეფალური ყოფილიყო იბერიის ეკლესია, რომელიც მაშინ ანტიოქიის პატრიარქს ემორჩილებოდა“²⁵.

²⁵ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα, II, 172. ამგვარადვე, თეოდორე ბალსამონის ცნობაზე დაყრდნობით ეხება ამ საკითხს მათე ვლასტარი თავის ნაშრომში – „კანონთა კრებული“ ავტოკეფალურ ეკლესიებს შორის, ბულგარეთისა და კვიპროსის შემდეგ მოიხსენიებს იბერიის ეკლესიას, „იბერიის ეკლესია განადიდა ანტიოქიის კრებამ, რომელსაც ემორჩილებოდა მანამდე. მათი (ავტოკეფალური ეკლესიების) მღვდელთმთავრები ადგილობრივი ეპისკოპოსებისაგან იკურთხებიან. (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα, VI,258).

ცნობილი კანონოლოგისა და ანტიოქიის პატრიარქის ეს მოწმობა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ კანონიკურად ნათელია, მაგრამ საჭიროებს ფრთხილ ისტორიულ შეფასებას. ამასთან, აღნიშნული მოწმობა არ ეყრდნობა ანტიოქიის საყდრის ავთენტურ დოკუმენტებს, არამედ ამ საკითხის შესახებ ზეპირ ცნობებს, როდესაც იყენებს ფრაზას – „ამბობენ, რომ“. ანტიოქიის პატრიარქი ვალდებული იყო ამ მოვლენების შესახებ ცნობები მოეპოვებინა შესაბამისი სინოდური დოკუმენტებიდან. მის მიერ ამგვარი წყაროს გამოყენება, ეჭვგარეშეა, განპირობებულია XII საუკუნეში ანტიოქიის საყდრის მძიმე მდგომარეობით, რაც, როგორც ცნობილია, გამოიწვია ჯვაროსნების მიერ ლათინი პატრიარქის დასმამ ანტიოქიაში, რამაც აიძულა მართლმადიდებელი პატრიარქები, კონსტანტინოპოლისთვის შეეფარებინათ თავი. ამგვარად აიხსნება, მაგალითად, ის ფაქტი, რომ თეოდორე ბალსამონი საკუთარ კომენტარში უშვებს შეცდომას, როდესაც ამბობს, რომ სინოდური გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა „სალმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქის, პეტრეს, დროს“. თუ არ გავითვალისწინებთ მცდარ შეხედულებას, რომ აღნიშნულ კომენტარში ნახსენები ანტიოქიის პატრიარქი არის მონოფიზიტი პეტრე კნაფეა (471, 475-477, 485-488)²⁶, (რადგან ამგვარი შეხედულება გამოირიცხება, ერთი მხრივ, იბერიის ეკლესიის ისტორიიდან და მეორე მხრივ, იმიტომ, რომ შეუძლებელია კომენტარში „უწმიდესის“ ტიტული მიემართებოდეს მონოფიზიტ პატრიარქს), მაშინ სინოდური გადაწყვეტილება უნდა დაფუძვნიროთ XI საუკუნეში პეტრე III-ს (1052-1056) ან პეტრე IV-ს (1056-1057). ამგვარი კავშირი წყაროებში არ დასტურდება, როგორც ამას მოგვიანებით ვნახავთ.

ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III პასუხობს პატივმოყვარე აკილიის ეპისკოპოს დომენიკეს, რომელსაც სურდა „ვენეციის პატრიარქად წოდება“ და აცხადებს, რომ პატრიარქის ტიტული, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, შეუძლიათ ატარონ მხოლოდ რომის, კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიის, და იერუსალიმის მთავარეპისკოპოსებმა, არავითარ შემთხვევაში აკილიის ეპისკოპოსმა, რადგან არსებობენ აკილიის ეპისკოპოსზე აღმატებული ეპისკოპოსები, როგორც ბულგარეთის, დიდი ბაბილონის, რომაგირიის და აღმოსავლეთის სხვა ეპისკოპოსები, „სადაც მთავარეპისკოპოსნი ჩვენს მიერ იგზავნებიან და კათოლიკოსებს ხელს ვასხამთ. იმ მხარეებში დამოუკიდებელი მიტროპოლიტები ჰყავთ

²⁶ R. JANIN, *Géorgie, DThC, VI, 1213*. ქართველი მკვლევარი, თარხნიშვილი (ზემ. დას. 189), განიხილავს R. JANIN-ის დაუსაბუთებელ მოსაზრებას, რომელსაც ასევე მხარს უჭერს M. TAMARATI-ი (*L'Église Géorgienne, 205*), სწორად აღნიშნავს, რომ სურვილი რომც ჰქონოდა, ვერ შეძლებდა მის მხარდაჭერას, რადგან ბალსამონი ერეტიკოსს „უწმიდეს“ პატრიარქს არ დაუძახებდა.

და მრავალი ეპისკოპოსი“²⁷. ამ მოწმობაში ჩანს, რომ პეტრე III არის ბიზანტიურ პერიოდში არსებული კანონიკური პრინციპის დამცველი, რომლის მიხედვითაც, ნამდვილი კანონიკური ავტოკეფალია ჰქონდა მხოლოდ ხუთ საპატრიარქო საყდარს, ამავდროულად, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ იბერიის ეკლესია არ იხსენიება აღმოსავლეთის დიდ ეკლესიებს შორის, რომლებსაც აკილიის მთავარეპისკოპოსზე მეტად შეეძლოთ მოეთხოვათ ავტოკეფალიის საპატრიარქო ძალაუფლება²⁸. ამასთან, პეტრე III-ის ზოგადი განცხადება, რომ აღმოსავლეთის მთავარეპისკოპოსები და კათოლიკოსები „იგზავნებიან“ და „იღებენ ხელდასხმას“ აღმოსავლეთის ოთხი საპატრიარქოს მიერ, გამოხატავს იმ კრიტიკიუმების კანონიკურ შინაარსს, რომლებზე დაყრდნობითაც მისი პატრიარქობის დროს იბერიის ეკლესიის შესახებ წამოჭრილი ნებისმიერი საკითხი გადაწყდებოდა.

იბერიელი ბერის, წმიდა გიორგი ათონელის ცხოვრებაში დაწვრილებითაა აღწერილი სინოდურ გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებული მოვლენები, სადაც არათუ ნახსენები არ არიან ანტიოქიის პატრიარქები პეტრე III და პეტრე IV, არამედ ამ მოვლენებს პირდაპირ უკავშირებს ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსი III-ს (1057-1079).²⁹ სწორედ ამიტომ თეოდორე ბალსამონის სქოლიოში მოცემული ცნობა „საღმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქი, პეტრეს მიერ“ (III-ს ან IV-ს) იბერიის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მიცემის შესახებ ისტორიულად დაუსაბუთებელი ჩანს. კანონიკურად ნეიტრალური, უგულისყურო

²⁷ PG 120, 756-ე სვეტიდან.

²⁸ რომაგირიის კათოლიკოსის მოხსენებას არანაირი კავშირი არა აქვს იბერიის ეკლესიასთან, რადგან მისი იურდიქცია XIII საუკუნემდე არ იგივდებოდა იბერიის კათოლიკოსის იურისდიქციასთან. რომაგირიის კათოლიკოსს კათედრა ჰქონდა ხორასნის დედაქალაქ ნიშაბურში, ხოლო იბერიის კათოლიკოსი აღნიშნულ პერიოდში იჯდა თეოდოსიოპოლში (ერზუმი) ან დარაში. XIII საუკუნის დასაწყისში, როდესაც აღებულ იქნა ხორასანი, შეუერთდა იბერიის სამეფოს და ანტიოქიის საყდრის ეს ორი ეპარქია გაერთიანდა, რაც გაგრძელდა იბერიის სამეფოს საბოლოოდ გაუქმებამდე (1811).

²⁹ *Analecta Bollandiana*, XXXVI-XXXII, 113-დან. “*Post quem eius cathedram (ანტიოქიის) obtinuit Theodosius Constantinopolitanus, vir summus, philosophiae peritus et in utraque vita probatus*” თუ სინოდურ გადაწყვეტილებას დავათარილებთ პეტრე III-ის ან პეტრე IV-ის პატრიარქობის დროით, მაშინ „ცხოვრებაში“ აღწერილი მოვლენები, რომლებიც დაკავშირებული არიან ანტიოქიის საპატრიარქოსა და იბერიის ეკლესიას შორის არსებულ ურთიერთობებთან, თეოდოსი III ხრისოვერგის პატრიარქობის პერიოდში (1057-1079), გამორიცხავენ სინოდური გადაწყვეტილების ნებისმიერ კავშირს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიასთან. პატრიარქ თეოდოსი III-ის ენერგიული ჩარევა იბერიის ეკლესიის საქმეებში ნათლად მიუთითებს მმართველობითად დამოკიდებულ კანონიკურ ურთიერთობებზე, სწორედ ამის გამო სინოდური გადაწყვეტილება არ მიუღიათ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს დროს და თუ მიიღეს, არანაირი კავშირი არ გააჩნია იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიასთან, რასაც ასევე ადასტურებს მოგვიანებით პატრიარქ თეოდორე III-ის ჩარევა.

და მცდარი მოწმობის ფონზე, ნათელი ხდება, რომ ბალსამონის ცნობა არ ეფუძნებოდა უშუალოდ სინოდურ დოკუმენტებს, არამედ ამ საკითხის შესახებ ირიბ ინფორმაციას. სწორედ ამიტომ გთავაზობთ მის ცნობაში გამოყენებული კანონიკური ტერმინების კრიტიკულ შეფასებას.

ამგვარი შეფასება გულისხმობს იმ წყაროს აღმოჩენას, საიდანაც იღებს ანტიოქიის პატრიარქი მოცემულ ცნობას. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს ცნობა ბალსამონმა მიიღო ქართული წარმომავლობის რომელიმე წყაროდან, რადგან, ერთი მხრივ, შეცდომას უშვებს ანტიოქიის პატრიარქის სახელის ხსენებისას, ხოლო, მეორე მხრივ, კომენტარში იბერიის ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის გადაცემას მიიჩნევს აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად („თავისუფალი და ავტოკეფალური ყოფილიყო“), ნმიდა გიორგი ათონელის ცხოვრებაში დაცული ცნობებისაგან განსხვავებით, რომლებიც საკითხის შესახებ სრულ ინფორმაციას გვანვდიან. როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონს ადვილად შეეძლო შეხვედროდა იბერიელ მღვდლებს და ბერებს, სავარაუდოდ, სწორედ მათ მიანოდეს მას ეს ინფორმაცია. თუ თეოდორე ბალსამონს ამ მოვლენის შესახებ არაოფიციალურად მიეწოდა ინფორმაცია ქართული წარმომავლობის წყაროდან, მაშინ ადვილად აიხსნება კომენტარის შესავალში გამოსატყული სიფრთხილე („ამბობენ, რომ...“) აღნიშნული ინფორმაციის მიმართ, რომლის შემონიშნაც ადვილად შეეძლო, თუ მოიძიებდა სინოდურ დადგენილებას. ეს მოსაზრება საკმაოდ დამაჯერებელი ჩანს, თუ გავიხსენებთ იმას, რომ რთულია იბერიის ეკლესიისადმი გადაცემული კანონიკური უფლებები ანტიოქიურ წყაროში გაიგივდეს აბსოლუტურ ავტოკეფალიასთან. ნებისმიერი წინაპირობის შემთხვევაში, თეოდორე ბალსამონის მოწმობა შეიცავს ისტორიულად უდავო ფაქტებს:

1. ქართველი და რუსი ისტორიკოსების საპირისპირო მოსაზრებების მიუხედავად, XI საუკუნის შუა რიცხვებამდე იბერიის ეკლესია შედიოდა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში („რომელიც მაშინ ანტიოქიის პატრიარქს ემორჩილებოდა“).
2. ანტიოქიის საყდრის სინოდური დადგენილებით, იბერიის ეკლესიას გადაეცა ბალსამონის კომენტარში ავტოკეფალიასთან გაიგივებული კანონიკური უფლებები.
3. ანტიოქიის საყდრის სინოდური დადგენილებით, იბერიის ეკლესიას კანონიკური უფლებები გადაეცა იკონომიით („კრებაზე იკონომიით გადაწყდა“).

ამ ისტორიული ფაქტების შეფასება შეუძლებელია მათი ობიექტური გაანალიზების გარეშე. ბუნებრივია, ეს ისტორიული ფაქტები უნდა ეყრდნობოდნენ

კანონიკურ და ისტორიულ წყაროებს. არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ტერმინ „ავტოკეფალიის“ სწორ გაგებას. თეოდორე ბალსამონი ამ ტერმინს ანიჭებს კანონიკურ შინაარსს, რომელიც ზუსტად არ ემთხვევა ამ ტერმინის თანამედროვე გაგებას. მეორე მსოფლიო კრების მეორე კანონის განმარტებისას ბალსამონი იყენებს ტერმინ „ავტოკეფალიას“, რათა აღნიშნოს სამიტროპოლიტო მმართველობის დამოუკიდებლობა (მეოთხე საუკუნეში), რადგან: „ძველად, ყველა ეპარქიის მიტროპოლიტი იყო ავტოკეფალი (დამოუკიდებელი) და ადგილობრივი სინოდისგან იკურთხებოდა“. ბალსამონის კომენტარში ამ ტერმინის (ავტოკეფალია) გამოყენება იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობასა და მიტროპოლიტთა განსაკუთრებულ უფლებებთან მიმართებით, ზემიტროპოლიტური მმართველობის შემოღებამდე, აუცილებელს ხდის ამ ტერმინის მნიშვნელობის ძიებას. თეოდორე ბალსამონი ტერმინ „ავტოკეფალიას“ იყენებს საზოგადოდ მიტროპოლიტების მიმართ და იძლევა ამ ტერმინის კანონიკური შინაარსის განმარტებას, რომ მიტროპოლიტები „ადგილობრივი სინოდისგან იკურთხებოდნენ“. ეს პრივილეგია, რომელიც მოპოვებული ჰქონდა თითქმის ყველა სამიტროპოლიტო ეკლესიას საპატრიარქო სისტემის შემოღებამდე საკმარისია თეოდორე ბალსამონისთვის, რომ დაახასიათოს მიტროპოლიტები როგორც ავტოკეფალურნი. ეს კანონიკური პრივილეგია ანტიოქიის ეკლესიისგან მინიჭებული ჰქონდა იბერიის ეკლესიას უკვე მერვე საუკუნის შუა პერიოდიდან, რადგან, როგორც ვნახეთ, იბერიის კათოლიკოსი ადგილობრივი სინოდისგან იკურთხებოდა. ეს კანონიკური პრივილეგია ბალსამონისთვის საკმარისია (კომენტარში მოცემული კანონიკური კრიტერიუმების შესაბამისად), ავტოკეფალურად დაახასიათოს სამიტროპოლიტოები და იბერიის ეკლესია. კომენტარში არსებული მონაცემების კანონიკური შეფასების მეშვეობით შეგვიძლია მივიდეთ დასკვნამდე, რომ მასში გამოყენებული ტერმინი „ავტოკეფალია“ სრულიად არ ემთხვევა საეკლესიო ავტოკეფალიის მმართველობითი სისტემის თანამედროვე გაგებას.

ამგვარად, ეს კანონიკური პრივილეგია, ანუ საკუთარი კათოლიკოსის კურთხევა ადგილობრივი სინოდისგან იბერიის ეკლესიას, როგორც ვნახეთ, მოპოვებული ჰქონდა მერვე საუკუნის შუა ხანებში. სხვაგვარად, რთულად გასაგები იქნებოდა კომენტარში ჩართული მოწმობა, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესია მეთერთმეტე საუკუნის სინოდურ გადაწყვეტილებამდე იყო „დაქვემდებარებული... ანტიოქიის საპატრიარქოს“, მიუხედავად ამ კანონიკური პრივილეგიის ქონისა. ეს მოწმობა კიდევ უფრო მეტად ამყარებს ჩვენს მოსაზრებას, რომ ანტიოქიის პატრიარქი თეოდორე ბალსამონი, რომელიც იმ პერიოდში იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლში და არ შეეძლო დაბრუნებოდა საკუთარ საპატრიარქო

კათედრას, არ ფლობდა სრულ ინფორმაციას იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობის შესახებ. მისი ცოდნა უდავოდ შემოიფარგლებოდა კონსტანტინოპოლში მკვიდრი ქართველი ბერების ზეპირი გარდამოცემით. ამასთან, ბულგარეთისა და კვიპროსის ეკლესიებთან ერთად იბერიის ეკლესიის კომენტარში მოხსენიებას არ გააჩნია არავითარი კანონიკური შინაარსი, რისი მიზეზიც არის ბალსამონის მიერ ანტიოქიის კრებაზე იბერიის ეკლესიის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების არცოდნა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ცხადად დგინდება, რომ თეოდორე ბალსამონის ქართული წარმომავლობის ცნობებს და მტკიცებულებებს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ არ გააჩნიათ სამეცნიერო ღირებულება, რადგან ისინი ჩამოყალიბდა ოფიციალური დოკუმენტებისა და მეთერთმეტე საუკუნეში ანტიოქიის კრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების გათვალისწინების გარეშე. ამიტომაც, შეუძლებელია, ეს ცნობები გამოყენებულ იქნეს იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობის ისტორიული ანალიზისთვის.

ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდორე ბალსამონმა არ უწყობდა ანტიოქიის სინოდის მიერ მიღებული სინოდური „გადაწყვეტილებების“ შესახებ. სწორედ ამიტომ ბალსამონი იბერიის ეკლესიის უფლებას, ხელი დაესხა საკუთარი კათოლიკოსისთვის, აიგივებდა ავტოკეფალიასთან. კონსტანტინოპოლში მყოფი ქართველებისგან მიღებული ცნობები ბალსამონმა განმარტა აღნიშნული კომენტარის შინაარსის შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ სიფრთხილეს იჩენდა ამ აღნიშნული ცნობების ავთენტურობასთან დაკავშირებით. ის ფაქტი, რომ ამ ცნობების გადამონმება შეუძლებელი იყო კონსტანტინოპოლის არქივში დაცული დოკუმენტების მეშვეობით, კიდევ უფრო აძლიერებს იმ მოსაზრებას, რომ ანტიოქიის კრების მიერ იბერიის ეკლესიისთვის გადაცემულ კანონიკურ უფლებებს არანაირი კავშირი არ გააჩნიათ ავტოკეფალიის მმართველობით სისტემასთან. იმ პერიოდში აღარ მოქმედებდა რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების საეკლესიო პროცედურა, რადგან სრული ავტოკეფალიის მქონე ეკლესიებად მიიჩნეოდა მხოლოდ ხუთი საპატრიარქო საყდარი. შედეგად, ოხრიდის სამთავარეპისკოპოსოს (1018 წ.) ავტოკეფალიის აღიარება არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სრულ ავტოკეფალიად, რადგან საბოლოოდ ირკვევა, რომ ამგვარად ბულგარეთის ეკლესიაში მოხდა ცრუ მმართველობითი სისტემის შეტანა. სწორედ ამის გამო ბალსამონის მიერ საკუთარ კომენტარში ბულგარეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის ხსენება არ შეიძლება იყოს სარწმუნო კანონიკური მითითება.³⁰

³⁰ ოხრიდის ავტოკეფალური სამთავარეპისკოპოსო წარმოიშვა ბასილი II ბულგარეთში-

2. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია ქართული წყაროების მიხედვით

თეოდორე ბალსამონის ცნობების მიხედვით, იბერიის ეკლესიის შესახებ ანტიოქიის საპატრიარქო კრების „გადაწყვეტილებების“ ავთენტური შინაარსის აღდგენა შეუძლებელია. მიუხედავად ამისა, ქართული წყაროებისა და ცნობების ობიექტური და ისტორიულ-კანონიკური შეფასების გზით გარკვეულწილად შესაძლებელია ამ მიზნის მიღწევა. უდავოდ, ანტიოქიის საპატრიარქო კრების მიერ მიღებულ დოკუმენტს უკავშირდება ათონელი ბერის, წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში დაცული ცნობები. მის ცხოვრებაში საუბარია, რომ შავი მთის წმინდა სვიმეონის მონასტრის ქართველ ბერებს მონასტრის სხვა ბერებმა ბრალი დასდეს მონოფიზიტობაში და დაასმინეს ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსი მესამესთან. ამ ბრალდებით (რაც ამყარებს თეოდორე ბალსამონის კომენტარში მოტანილ მტკიცებას, რომ იბერიის ეკლესია მეთერთმეტე საუკუნის შუა ხანებამდე „ექვემდებარებოდა... ანტიოქიის საპატრიარქოს“), მიმართეს პატრიარქ თეოდოსი მესამე ხრისოვერგს (1057-1079), თუმცა არ შეიძლება გამოვრიცხოთ მიმართვის დათარიღება პატრიარქ პეტრე მეოთხის დროითაც (1056-1057). აღსანიშნავია, რომ პატრიარქ პეტრესათვის შეუძლებელი იქნებოდა ხელი მოეკიდა ხსენებული თემისთვის მისი მცირე ხნიანი პატრიარქობის

მუსვრელის მიერ გამოცემული სამი ბრძანებულებით, მაგრამ ამ ავტოკეფალიას არ ჰქონდა სრული კანონიკური ღირსება, რადგან იურისდიქციულად ძალაუფლებას მასზე, მსოფლიო პატრიარქის ნაცვლად, ფლობდა ბიზანტიის იმპერატორი, რომელსაც ჰქონდა სუვერენული უფლება, აერჩია და განესაზღვრა ოხრიდის მთავარეპისკოპოსი. ამ მოსაზრებას მხარი დაუჭირა G. OSTROGORSKY-მა (*Jugosl. Istor. Casopis*, I, 1935, გვ. 516) და კიდევ უფრო განავითარა B. GRANIC, *Kiirchengeschichtliche Glossen zu den vom Kaiser Basileios II dem autokephalen Erzbistum von Achrida verliehenen Privilegien, Byzantion* 12, 1937, გვ. 215. ბიზანტიის იმპერატორის ეს უფლება, რომელიც ზღუდავს ოხრიდის მთავარეპისკოპოსის ავტოკეფალიის სისრულეს, შენარჩუნდა საეკლესიო ცნობიერებაში, რასაც ამტკიცებს აგრეთვე ნილოს დოქსაპატრის მომწიბა: „და ბულგარეთიც, რომელიც თავდაპირველად ბულგარეთად არ იწოდებოდა, კვიპროსის მსგავსად, არის ავტოკეფალური, არ ემორჩილება რომელიმე დიდ საყდარს, არამედ დამოუკიდებლად მოქმედებს და თვითუფლებრივად ახდენს ხელდასხმას. ბულგარელთა დაპყრობის შემდეგ იწოდება ბულგარეთად. როდესაც ბასილი პორფიროგენეტმა ბულგარელებს წაართვა ძალაუფლება, ბულგარეთის ეკლესია ავტოკეფალურად გამოაცხადა და არასოდეს მორჩილება კონსტანტინოპოლის ეკლესიას. სწორედ ამის გამო დღემდე, კვიპროსსა და ბულგარეთში იმპერატორი აგზავნის ეპისკოპოსებს (ანუ მთავარეპისკოპოსებს), რომლებიც იკურთხებიან ადგილობრივი ეპისკოპოსებისგან და რომელთაც ეწოდებოდათ ავტოკეფალური მთავარეპისკოპოსები. ბულგარეთის ეკლესიას ჰყავს 30 ეპისკოპოსი, მათ შორის მაღლამდგომია ქალაქ ოხრიდის ეპისკოპოსი...“ (G. PARTHEY, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum*, Berlin 1866, გვ. 285-286).

გამო. ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდოსი მესამემ თავისსამართლებლად მოიწვია მასთან დასმენილი ბერები, მათი წარმომადგენელი კი იყო ათონის მთის მონაზონი წმინდა გიორგი იბერიელი.

ქართველი მონაზვნის ცხოვრება, მიუხედავად ტექსტის ნაცნობი სვინაქსარული პათოსისა, წარმოგვიდგენს ზუსტ ისტორიულ ცნობებს და ავტორის ობიექტურ ისტორიულ თვალთახედვას. აგრეთვე, გვთავაზობს ჩვენი თემისთვის სასარგებლო ცნობებს. ბერებმა, რომლებმაც მიმართეს ანტიოქიის პატრიარქს, შეეხნენ აგრეთვე იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობის კანონიკურობის საკითხს. ამგვარად, მათ (ბერებმა) წამოჭრეს საკითხი იბერიის ეკლესიასა და ანტიოქიის საპატრიარქოს შორის მმართველობითი კავშირის შესახებ. „ასე რატომ ხდება, მეუფეო, რომ ქართლის ეკლესიები და მღვდელთმოდღვარნი არცერთ პატრიარქს არ ემორჩილებიან და ყოველივე საეკლესიო წესი თავად მათ მიერ განეგება, და თავადვე დაისვამენ კათოლიკოსებსა და ეპისკოპოსებს? ეს მართებული არაა, რადგან თორმეტ მოციქულთაგანი არავინ მისულა მათ ქვეყანაში, და სამართალი მოითხოვს, რათა ამ ღმრთის ქალაქს (ანტიოქიას) და მოციქულთა თავის, პეტრეს, ტახტს დაემორჩილონ და მისი ხელქვეითნი იყვნენ. მით უფრო, რომ უცოდინარი ხალხია და მცირე სამწყსო ჰყავთ. ჩვენთან ტერიტორიულად ახლოს ცხოვრობენ და უმჯობესია, ანტიოქიის პატრიარქის სამწყსოში შემოვიდნენ და აქ იკურთხებოდეს მათი კათოლიკოსი, და ამრიგად, ქრისტეს მითითებისამებრ, ვიყოთ ერთი სამწყსო და ერთი მწყემსი“³¹.

შავი მთის სიმონწმინდის მონასტრის ბერების რწმენის საკითხის პარალელურად, აგრეთვე განიხილეს იბერიის ეკლესიისა და ანტიოქიის საყდრის ურთიერთობის საკითხი. საკითხის განხილვის მიზეზი არ ყოფილა იბერთა სურვილი, სრული დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ ანტიოქიის საყდრისგან. მსჯელობის მთავარი თემა იყო ანტიოქიის საყდრის მიერ იბერიის ეკლესიისთვის მერვე საუკუნეში გადაცემული უფლებების წართმევა, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესიას უფლება ჰქონდა, თვითონ აერჩია და ხელი დაესხა საკუთარი კათო-

³¹ პროფესორი ვლ. ფიდასი იყენებს წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების ლათინურ თარგმანს, იხ. *Analecta Bollandiana*, XXXVI-XXXVII, 115: „Quid est, domine, quod Hiberorum ecclesiae et antistites nullius patriarchae auctoritati subiacent, omnes ecclesiastici risut ab illis solis ordinantur, catholicos et episcopos ipsi suos inaugurant? Haec tamen legitima non sunt, cum et duodecim apostolicus nullus ad illorum terram pervenerit. Huic igitur divinae urbi et sedi principis apostolorum oboediant necesse est eius que subiaceant potestati. Ignarum quippe hoc genus est, grex pusillus nobisque finitimus: oportet eos Antiochensis patriarchae pastoralis ditione subesse, et istis illorum catholicos consecrari, ut simus unum ovile et unus pastor“, ხოლო, ქართული ტექსტი იხ., „ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“ ტომი III, გვ. 539.

ლიკოსისთვის. ამგვარი რამ ადვილად გასაგებია, თუ გავიხსენებთ, რომ პენტარქიის კანონიკური ინსტიტუტი ბიზანტიაში, მართლმადიდებლურ აღმოსავლეთში, არ მიესაღებოდა დროდადრო გაჩენილ სურვილს, ადგილობრივ ეკლესიებს მოეპოვებინათ ავტოკეფალია. ამგვარი კანონიკური მიდგომა განსაკუთრებული სიცხადით ჩანს ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე მესამის (1052-1056) ეპისტოლეში დომენიკე აკილიელის მიმართ, რომელიც პრეტენზიას გამოთქვამდა პატრიარქობის პატივზე.³² ამგვარად, ადვილი გასაგები ხდება არა მხოლოდ წარმოქმნილი საჩივრის შინაარსი, არამედ ანტიოქიის პატრიარქის პოზიცია, რომლის შესახებაც ცნობებს გვანდის წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება.

წმინდა გიორგი მთაწმინდელს, მას შემდეგ, რაც მან უკუაგდო ბრალდება შავი მთის სიმონწმინდის ქართველი ბერების მონოფიზიტობის შესახებ, მიმართა ანტიოქიის პატრიარქმა და ითხოვა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციის სრული აღდგენა იბერიის ეკლესიაზე და დროებით მინიჭებული კანონიკური პრივილეგიის გაუქმება (ანუ საკუთარი კათოლიკოსის კურთხევის უფლება): „შენ, ნეტარო მამაო, თუმცა ეროვნებით ქართველი ხარ, დამეთანხმები, რომ თქვენი ეკლესიები და მღვდელთმოდვარნი ამ სამოციქულო ტახტის (ანტიოქიის) ხელქვეით უნდა იმწყემსებოდნენ (განეგებოდნენ). დაქვემდებარება მათ ჰმართებთ ჩვენთან სიახლოვის გამოც. ამ საქმის მოგვარება შენ შეგიძლია, თუ თქვენ მეფეს მისწერ და აუწყებ, თუ რა არის უმჯობესი, რადგან, როგორც ვიცი, თქვენი მეფე შენს რჩევებს ყურად იღებს. ხოლო თუ არ შეისმენს, მივწერ ოთხივე პატრიარქს, ჩვენს საყდრის-მოდგამთ, და ვაუწყებ თქვენი ერის თვითრწმუნობასა და თავხედობას, აგრეთვე იმას, რომ სამოციქულო კანონების გარეშე თავის თავს თვითონვე მწყემსავენ რადგან მოციქულთაგანი არც ერთი მათ ქვეყანაში არ მისულა; და ამრიგად, მრავალ უსიამოვნებას შეგამთხვევთ, სანამ თვით თქვენი მეფე ჩვენს წინაშე არ გამოცხადდება და ჩვენს ძალაუფლებას არ დაემორჩილება“³³.

³² PG. 120, 756.

³³ *Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 115-116.* „ Tu quidem, beate pater, quamvis genere Hiberus sis, erudition tamen et doctrina te nobis adaequasti. (Age vero) ecclesiae antistesque vestry huius apostolicae cathedrae dicione regantur necesse est; ad quod accedite ipsa vicinitatis ratio. Atqui per te id perfici potest. Novi enim regem vestrum tibi oboediturum esse, si litteras ad eum scripseris quibus el meliora suadeas. Quod si tibi non oboedierit, ad quattuor patriarchas collegas nostros litteras scribemus, quibus eos de gentis vestrae arrogantia et pervicacia certiores faciamus: eamque citra canonem apostolicum proprio uti regimine, cum tamen ad eius terram nemo apostolorum adierit. Sic igitur multis laboribus implicabere, quamdiu rex vester ad nos ipse adiens dicioni nostrae non se subiecerit.“ ქართული ტექსტი იხ. „ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“ ტომი III, გვ. 541.

წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში ჩანს, რომ ანტიოქიის პატრიარქს სურდა ანტიოქიის საპატრიარქო საყდრის იურისდიქციის სრული გამოყენება იბერიის ეკლესიის თითოეული კათოლიკოსის კურთხევისას. ამ მიზნის მისაღწევად მან მოინადინა, გაეუქმებინა მერვე საუკუნეში იბერიის ეპისკოპოსთა კრებისთვის მიცემული კანონიკური უფლება. ანტიოქიის პატრიარქმა ეჭვგეშ დააყენა იბერიის ეკლესიის კრების კანონიკური ძალაუფლება, რადგან, ერთი მხრივ, იგი (იბერიის ეკლესია) არ იყო სამოციქულო საყდარი, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ დროისთვის ეკლესიაში სამართლიანი ხელდასხმისა და ეპისკოპოსების განსჯის კანონიკური უფლება მოპოვებული ჰქონდა მხოლოდ ხუთ საპატრიარქო ტახტს. აღნიშნული, სრულ თანხმობაშია ბიზანტიაში მოქმედ პენტარქიის სისტემასთან. ანტიოქიის პატრიარქმა ითხოვა ამ საკითხში ქართველი ბერის მხარდაჭერა, რათა სრულად აღედგინა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია იბერიის ეკლესიაზე. ანტიოქიის პატრიარქი ასევე მიუთითებდა ანტიოქიის საყდრის იბერიასთან გეოგრაფიულ სიახლოვეს.

ამ თემასთან დაკავშირებით ანტიოქიის პატრიარქის პოზიცია ეფუძნება მეთერთმეტე საუკუნეში გაბატონებულ მოსაზრებებს. შეუძლებელია ამ მოსაზრებების საიმედოობასა და ავთენტურობაში ეჭვის შეტანა, რადგან მსგავს შეხედულებას უჭერდა მხარს ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე მესამეც (1052-1056) აკილიის მთავარეპისკოპოს დომენიკესადმი გაგზავნილ ეპისტოლეში. ანტიოქიის საპატრიარქოს პოზიციიდან ნათლად ჩანს რომ:

1. საკითხი (ავტოკეფალია), რომელიც განიხილა ანტიოქიის საპატრიარქო კრებამ, წამოაყენა ანტიოქიის საპატრიარქომ და არა იბერიის ეკლესიამ.
2. განხილვის მიზანი არ ყოფილა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალურად გამოცხადება, არამედ სინოდის გადაწყვეტილების მეშვეობით იბერიის ეკლესიის კრების მიერ საკუთარი კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასხმის უფლების გაუქმება.
3. იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის სრული იურისდიქციის აღდგენას ეწინააღმდეგებოდა იბერიის მეფე (ამგვარი შეხედულებისა იყო ანტიოქიის პატრიარქი) და არა საეკლესიო წრეები. სწორედ ამ პრობლემის დაძლევაში დახმარებას სთხოვს ანტიოქიის პატრიარქი იბერიელ ბერს.
4. თუ იბერიის მეფე შეეწინააღმდეგებოდა ანტიოქიის პატრიარქს, აერჩია და ხელი დაესხა იბერიის კათოლიკოსისათვის, ანტიოქიის პატრიარქი აუცილებლად მიმართავდა დანარჩენ ოთხ საპატრიარქოს რომელთაც,

როგორც პენტარქიის სისტემის წარმომადგენლებს, უნდა მიეღოთ საბოლოო გადაწყვეტილება ამ სადავო საკითხთან დაკავშირებით.³⁴

ანტიოქიის პატრიარქის და საპატრიარქო სინოდის მიმართ წმინდა გიორგი მთაწმინდელის პოზიცია მიუთითებს, რომ იბერიის ეკლესიაში უკვე არსებობდა ტრადიცია იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის შესახებ და ასევე იბერიის საეკლესიო წრეებში ძლიერდებოდა ანტიოქიის საყდრისაგან ავტონომიის მოპოვების სურვილი. წმინდა გიორგი მთაწმინდელის სიტყვები ნათლად მიუთითებენ ამ სურვილზე: „ჰოი, წმინდაო მეუფეო, ასე ადვილად რად შედგომიხარ ასეთი მაღალი საქმის მოფიქრებასა და აღსრულებას? ვინ არიან მრჩეველნი, ვინც ეს საქმე გირჩიეს? ანდა ასე უმეცრად რა შეგირაცხავს წრფელი და უმანკო ქართველი ერი? აი, მე ყველაზე მდაბალი და უკანასკნელი ვარ ჩემს ძმათა შორის, და მათ ნაცვლად მე გაგცემ პასუხს. მოატანიე ნიგნი „ანდრეა მოციქულის მიმოსვლისა“, და იქიდან შეიტყობთ თქვენ საძიებელ საქმეს“³⁵. ანტიოქიის პატრიარქმა, მართლაც, უბრძანა წარმომავლობით ქართველ ტარსუს ეპისკოპოსს თეოფილეს, რომ მოეტანა ნიგნი „ანდრეა მოციქულის მიმოსვლისა“, რომლის საფუძველზეც იბერიელმა ბერმა გიორგიმ განავითარა იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის იდეა: „წმინდაო მეუფეო, შენ ამბობ, მოციქულთა თავის, პეტრეს ტახტზე ვზივარო. ჩვენ კი ქრისტეს მიერ პირველად დამონაფებულისა და თავისი ძმის, პეტრეს მომწოდებელის (ანდრეას) სამწყსო ვართ, მის მიერ მოქცეულნი და განათლებულნი. ასევე, ერთი თორმეტ მოციქულთაგანი, სიმონ კანანელი, ჩვენს ქვეყანაშია დამარბული, აფხაზეთში, ქალაქში რომელსაც ნიკოფსი ეწოდება. ამ წმინდა მოციქულების მიერ ვართ განათლებულნი, და მას შემდეგ, რაც ერთი ღმერთი ვცანით, იგი აღარასდროს უარგვიყვია, და არც მწვალებლობისკენ გადახრილა ჩვენი ერი. ყოველ უარისმყოფელსა და მწვალებელს ვგმობთ და ვწყევლით, მართლმადიდებლობის საფუძველზე. მო-

³⁴ ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსი III-გან თემის დასარეგულირებლად მიმართვა დანარჩენი ოთხი საპატრიარქოსადმი, რომელთა შორის შედიოდა რომის პაპიც, იყო პენტარქიის კანონიკური ინსტიტუტის ჩვეულება, ამ უცილობელი ფაქტიდან იხსნება ის, რომ ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ გათვითცნობიერებული დიდი სქიზმის (1054) შედეგები. (B. ΦΕΙΔΑ, ეკლესიის ისტორია, ტომი II, ათენი, 1977, გვ.98.)

³⁵ *Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 116.* „Quorsum tandem, sancta domine, tam leviter moliris rem cogitate et factu gravem et arduam? Qui insipientes tibi auctores consilii fuerunt, aut unde tibi tam imprudens opinio de Hiberorum gente, prora et incorrupta? Eia vero, egomet, qui ex omnibus fratribus (meis) sum postremus et minimus, eorum omnium loco responsum dabo. Fac mihi afferatur liber Itinerum Andreae apostolic: ex eo vobis ostendam quod quaeritis“. ქართული ტექსტი იხ. „ქართული პაგიოგრაფიული ძეგლები“, ტომი III, გვ. 541.

ციქულთა ქადაგებასა და მცნებებს ურყევად ვადგავართ. ყოველივე ამის შემდეგაც, უნდა დაგემორჩილოთ? და თითქოსდა ხუმრობით, უთხრა პატრიარქს: „წმიდაო მეუფეო, ვისაც მოუწოდებენ, ის უნდა დაემორჩილოს მომწოდებელს, ამიტომ პეტრეს ევალეზობდა, დამორჩილებოდა თავის მომწოდებელსა და ძმას, ანდრეას, და დაემორჩილა კიდეც“³⁶.

წმინდა გიორგი მთაწმინდელის პოზიცია, საპირისპიროდ ანტიოქიის პატრიარქის სურვილისა, გაეუქმებინა იბერიის ეკლესიის უფლება, აერჩია და ეკურთხებინა საკუთარი კათოლიკოსი, მიუთითებს იბერიაში დამკვიდრებულ ტრადიციებზე, რომლებიც, შესაძლოა, გამოყენებულ იქნეს იბერიის ეკლესიისა და ანტიოქიის საყდარს შორის კანონიკური ურთიერთობების შესაფასებლად. წმინდა გიორგი მთაწმინდელის მიხედვით:

1. იბერიაში იმოგზაურეს და იქადაგეს წმინდა ანდრია მოციქულმა და სიმონ კანანელმა. აღნიშნულის საფუძველზე იგი მიუთითებს იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობაზე, რასაც იყენებს არგუმენტად ანტიოქიის პატრიარქის საპირისპიროდ.
2. იბერიის ეკლესია, მტკიცედ იცავდა სამოციქულო ტრადიციას და მართლმადიდებლურ რწმენას. იბერიის ეკლესიას არასოდეს მიუღია ეკლესიის ცხოვრებაში წარმოჩენილი არცერთი ერესი და განდგომილება.
3. წმინდა გიორგი მთაწმინდელი იბერიის ეკლესიას ანტიოქიის საყდარზე უპირატესად მიიჩნევს, რასაც წმინდა ანდრია პირველწოდებულის პეტრე მოციქულზე უპირატესობით ამართლებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ანდრია პირველწოდებული მიიჩნევა სხვადასხვა ეკლესიათა დამაარსებლად, რაც ეყრდნობოდა მეშვიდე საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიაში ჩამოყალიბებულ ტრადიციას.³⁷

³⁶ Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 116-117. „ Sancte domine, tu dixisti: In cathedra sedeo Petri, apostolorum principis. Atqui nose um contingimus qui prior vocatus fratrem suum vocavit; grex (sumus) quem ad fidem convertit et illuminavit. Atque unus ex duodecim sanctis apostolic, Simonem dico Chansanaeum, in terra nostra sepultus est, in Abasgiae (loco), qui Nicopsis appellatur. A sanctis illis apostolis nos illuminati fuimus. Ex quo (autem) Deum unicum cognovimus, ab eo numquam defecimus; neque ullo umquam tempore ad haeresim aberravit genus nostrum, sed omnes apostatas et haereticos execrati sumus atque anathemate perstrinximus. In hoc fundamento rectae fidei, in mandatis et praeconiis sanctorum apostolorum firmi consistimus. Nunc vero, si oportebit, vobis subditi erimus. Et quasi animo elatus, dixit patriarchae: Sancte domine, id ratio postulat ut ille qui vocatus est ei subiectus sit qui eum vocavit. Petrum quippe oportet subiectum esse Andreae fratri suo, a quo vocatus est nobis esse subiectos“. ქართული ტექსტი იხ.

„ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“ ტომი III, გვ. 543

³⁷ ბიზანტიაში განვითარებული სწავლება ანდრია პირველწოდებულის მიერ ეკლესიის

4. წმინდა გიორგი მთაწმინდელი, ასევე, მიიჩნევა, რომ იბერიის ეკლესიას შეეძლო უარი ეთქვა ანტიოქიის საყდრისგან მინიჭებულ პრივილეგიაზე (ანუ საკუთარი კათოლიკოსის არჩევაზე და ხელდასხმაზე), თუ ეს საჭირო და აუცილებელი იქნებოდა ეკლესიისთვის.

პატრიარქ თეოდოსი ხრისოვერგის (1056-1079) დროს ანტიოქიის კრებაზე მიმდინარე დავა ცხადად უკავშირდება ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონის მიერ მოტანილ მოწმობას იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ XI საუკუნეში. მიზეზი, რის გამოც ეს თემა წინ წამოინია, ქართულ ტექსტებში უკავშირდება ანტიოქიის მაშინდელ პატრიარქისადმი მიმართულ საჩივარს იბერიის ეკლესიის ანტიკანონიკური მოწყობის შესახებ, ანუ იბერიის კათოლიკოსები არ იღებდნენ ხელდასხმას ანტიოქიის ან სხვა პატრიარქის მიერ. ამგვარად, როგორც აღნიშნული საჩივარი, ისე ანტიოქიის პატრიარქის მოქმედებანი შეუძლებელია მართებულად შეფასდეს, იბერიის ეკლესიის იმდროინდელი მდგომარეობის გათვალისწინების გარეშე. ეკლესია, იბერიის მეფის ძალისხმევით, ცდილობდა მეტი თავისუფლების მოპოვებას ანტიოქიისგან და ამასთანავე, ქართულ შიდა საეკლესიო წრეებში ჩამოყალიბებული იყო ავტონომისტური ტენდენციები. ანტიოქიის პატრიარქის სიტყვები მიემართება პირველს, ხოლო იბერიელი ბერი ხაზს უსვამს მეორეს. სწორად შესაფასებლად საჭიროა ორივე მათგანის გათვალისწინება. XI საუკუნის დასაწყისიდან ანტიოქიის საპატრიარქოსათვის იბერიის ეკლესიის ყოველწლიურ შესაწირს – ათას თეთრს, როგორც ვნახეთ, იღებს იერუსალიმის საპატრიარქო, ანტიოქიის ნაცვლად, რამაც მნიშვნელოვნად შეასუსტა იბერიის ეკლესიის დაქვემდებარება ანტიოქიის საპატრიარქოზე.³⁸

ქართული წყაროების მიხედვით, უდავოა, რომ თემის წინ წამოწევა უკავშირდება ანტიოქიის საპატრიარქოს, შესაძლოა ეს კავშირში იყოს ანტიოქიის ეგ-

---

დაფუძნების თაობაზე იხ., FR. DVORNIK, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge Mass., 1958, გვ. 138.

³⁸ ქართული წყაროების მიხედვით, ეკლესიაში დამოუკიდებელი წრეების წარმოშობა უკავშირდება ქართული სახელმწიფოს გაძლიერებას მეთათე საუკუნის მეორე ნახევრისთვის, მეფე ბაგრატის (980-1014) დროს, ბიზანტიური გავლენის მეშვეობით, რომელსაც უნდოდა, შეექმნა საპატრიარქო მმართველობა იბერიის ეკლესიისთვის. მეფის ამ ამბიციურ იდეებს მხარი დაუჭირა, ქართული წყაროების მიხედვით, კათოლიკოსმა მელქისედეკ I, რომელიც ისწრაფოდა, მიეღო იმპერატორისგან და კონსტანტინოპოლის საყდრისგან საპატრიარქო ტიტული. მეფისა და კათოლიკოსის ეს მისწრაფებები არ გამოჩნენიათ ანტიოქიის საპატრიარქოში, რადგან იმ დროისთვის იბერიაში საპატრიარქო მმართველი, ანუ ანტიოქიის საპატრიარქოს წარმომადგენელი, ბასილი, ყოველთვის აწვდიდა ინფორმაციას ანტიოქიის პატრიარქს და ანტიოქიის სინოდს. ამ კანონიკური კავშირების დაძაბვის გამო, მოხდა ანტიოქიის საპატრიარქოსგან კანონიკური იურისდიქციის გაზრდა იბერიის ეკლესიაზე.

ზარქოსთან, რომელსაც ანტიოქიის საპატრიარქო დროდადრო აგზავნიდა იბერიის საეკლესიო ცხოვრების სამეთვალყურეოდ. იბერიის ეკლესიას არასდროს ჰქონია ამ თემის წამოწევის მცდელობა, ამ თემაზე პასუხის გასაცემად მოწვეულ წმინდა გიორგი მთაწმინდელის პასუხს ჰქონდა პიროვნული ხასიათი. მიუხედავად იმისა, რომ გიორგი მთაწმინდელის ამ შეხედულებებს იზიარებდნენ საეკლესიო წრეები, ოფიციალურად იბერიის ეკლესია არ ჩარეულა საკითხის განხილვაში. იბერიის ეკლესიას ოფიციალურად არ მოუთხოვია ანტიოქიის საყდრისგან სრული დამოუკიდებლობა, მიუხედავად ამისა, ანტიოქიის პატრიარქს სურდა გამოეყენებინა იბერიელი ბერი იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის სრული მმართველობის განსამტკიცებლად, რაც გულისხმობდა ძველად მინიჭებული კანონიკური უფლების გაუქმებას. როგორც ვიცით, ეს უფლება ითვალისწინებდა კათოლიკოსის კურთხევას ადგილობრივ ეკლესიაში. ანტიოქიის საპატრიარქო კრების წინაშე იბერიელმა ბერმა მტკიცედ დაიცვა იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის იდეა და ხაზი გაუსვა, რომ იბერიის ეკლესია მტკიცედ ინარჩუნებდა სამოციქულო ტრადიციებს, რაც მნიშვნელოვნად უშლიდა ხელს ანტიოქიის ეკლესიის მისწრაფებას, სრულ მორჩილებაში ჰყოლოდა იბერიის ეკლესია და მისთვის გაუქმებინა კათოლიკოსის არჩევის და კურთხევის უფლება. ამ ყველაფერს კიდევ უფრო ნათელს ჰფენს პატრიარქის სიტყვები, რომელმაც სინოდის სხვა წევრებთან ერთად სწორად შეაფასა იბერიელი ბერის სიტყვის ძალა და გადაწყვიტა, თავი აერიდებინა ამ საკითხზე დავისთვის, რათა იგი (გიორგი) არ გამხდარიყო ანტიოქიის საყდრის მონინალმდებელი და არ დაპირისპირებოდა ანტიოქიის საყდრის უფლებებს იბერიის ეკლესიაში³⁹.

ამ მოვლენებმა გავლენა იქონიეს კრების გადაწყვეტილებაზე, რომლის მიხედვითაც, ანტიოქიის საყდარი იძულებული გახდა უბრალოდ განეხილებინა ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს მიერ (VIII ს.) იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსებისთვის გადაცემული უფლება, აერჩიათ და ეკურთხებინათ საკუთარი კათოლიკოსი. ანტიოქიის პატრიარქმა შეინარჩუნა ანტიოქიის საყდრის კანონიკური უფლებები იბერიის ეკლესიაზე. ამგვარი განახლება სრულ თანხმობაშია სინოდურ „გადაწყვეტილებასთან“, რომლის შესახებაც საუბრობს ანტიოქიის პატრიარქი ბალსამონი მეორე მსოფლიო კრების მეორე კანონის კომენტარში. სინოდურ „გადაწყვეტილებას“ და ბალსამონის მოწმობას: „ავტოკეფალური და თავისუფალი ყოფილიყო იბერიის ეკლესია“, არანაირი კავშირი არ გააჩნიათ XI

³⁹ Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 117. „Videtur hunc senem, quomodo nos tanto numero solus vicerit? Caveamus ne umquam hic adversarius nobiscum, nosque iam non verbis tantum sed factis manus ei dare cogat atque profliget.“

საუკუნის მოვლენებთან. სინოდური „გადაწყვეტილების“ და თეოდორე ბალსამონის მოწმობის ერთმანეთთან დაკავშირების ახსნა შესაძლებელია, თუ გავითვალისწინებთ იმას, თუ როგორ ესმოდათ იბერიის საეკლესიო წრეებში მათთვის გადაცემული კანონიკური უფლებების მნიშვნელობა (ვინც აწვდიდნენ ბალსამონს შესაბამის ინფორმაციას). ამ კავშირს ასევე ხსნის ის ფაქტი, რომ თეოდორე ბალსამონი მმართველი ეპისკოპოსის ხელდასხმის უფლებას უიგივებს საეკლესიო ავტოკეფალიას, როგორც ეს ჩანს სამიტროპოლიტო ავტოკეფალიის შესახებ სქოლიოში: „ეპარქიების მიტროპოლიტები ავტოკეფალურები იყვნენ და ადგილობრივი კრებისგან იღებდნენ ხელდასხმას“. ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდორე ბალსამონმა კონსტანტინოპოლში იმხანად მყოფი ქართველი ბერებისგან შეიტყო, რომ იბერიაში კათოლიკოსის კურთხევა ხდებოდა ადგილობრივი ეპისკოპოსების მიერ და ამიტომ უყოყმანოდ დაახსიათა იბერიის ეკლესია „ავტოკეფალურად და თავისუფალად“, მიუხედავად იმისა, რომ ანტიოქიის საყდრის კრების გადაწყვეტილებას არასოდეს გამოუცხადებია იბერიის ეკლესია ავტოკეფალურად.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის შემდეგ ნათელია, რომ მეთერთმეტე საუკუნეში ანტიოქიის საყდარს სინოდურად არ მიუღია რაიმე ოფიციალური გადაწყვეტილება, რომელიც იბერიის ეკლესიას მიანიჭებდა ავტოკეფალიას. ამგვარი შეხედულება ეფუძნება ამ თემასთან დაკავშირებულ ქართულ წყაროებს, რომლებიც საერთოდ არ მიანიშნებენ ანტიოქიის სინოდის გადაწყვეტილებაზე. ამგვარად, თეოდორე ბალსამონის შესაბამისი მითითება სინოდური „გადაწყვეტილების“ შესახებ, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესიას ავტოკეფალია მიანიჭა ანტიოქიის საყდარმა, არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ისტორიულ მოწმობად და კანონიკური ღირსების მქონედ, რადგან, ერთი მხრივ, მომდინარებს ქართული სამონასტრო წრეებიდან და მეორე მხრივ, ეყრდნობა მხოლოდ ზეპირ შეფასებებს, ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო კრების ოფიციალური დოკუმენტების ცოდნის გარეშე. იმის მტკიცება, რომ ანტიოქიის საყდარმა, ოფიციალურად აღიარა სინოდური „გადაწყვეტილებით“ იბერიის ეკლესია, როგორც „ავტოკეფალური“ და „თავისუფალი“, მოკლებულია ყოველგვარ არგუმენტირებას და შესაძლოა დახასიათდეს, როგორც სუბიექტური მოსაზრება.

ამგვარად, ანტიოქიის საყდრის სინოდურმა „გადაწყვეტილებამ“ იბერიის ეკლესიის შესახებ უბრალოდ დაამტკიცა კანონიკური წესრიგი, რომელიც დაკანონდა საეკლესიო იკონომიით ანტიოქიის საპატრიარქო სინოდისგან პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს (744-751). ანუ განაახლა იბერიის ეპისკოპოსებისთვის კა-

ნონიკური უფლება, აერჩიათ და ეკურთხებინათ იბერიის კათოლიკოსი, მაგრამ, ამავდროულად, უცვლელი დატოვა ანტიოქიის საყდრის კანონიკური უფლებები, ანუ: იბერიის ეკლესიისგან ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური „მოხსენება“, წმინდა მირონის მიღება ანტიოქიის ეკლესიისგან, იბერიაში სტავროპეგიული მონასტრების მშენებლობა, საპატრიარქო მმართველის გაგზავნა იბერიაში საეკლესიო საკითხების შესასწავლად, ანტიოქიის საყდრის ზრუნვა რწმენისა და კანონიკური საკითხების დასარეგულირებლად და სხვ. სინოდური „გადაწყვეტილების“ ამგვარი შინაარსის ნამდვილობაზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალურად ოფიციალურად აღიარების შემთხვევაში, ამ ცნობას ანტიოქიის საყდარი აუცილებლად მიანვდიდა კონსტანტინოპოლის საყდარს და შესაბამისად, თეოდორე ბალსამონს ხელთ ექნებოდა ავთენტური ცნობა ამ საკითხთან დაკავშირებით. ის ფაქტი, რომ ნილოს დოქსაპატრის მონუმობის მიხედვით, იბერიის ეკლესია XII საუკუნის პირველი ნახევრისთვის შედიოდა ანტიოქიის საყდრის შემადგენლობაში⁴⁰, ცხადად მიუთითებს სინოდური „გადაწყვეტილების“ შინაარსის ავთენტურობაზე, რომელიც უბრალოდ იყო ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს მიერ (744-751) იბერიის კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასმის კანონიკური უფლების განახლება. ამასთან, კანონიკური ტერმინი „გადაწყვეტილება“ ნათელს ხდის ანტიოქიის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილებას, რომელიც უფლებრივად არეგულირებდა იბერიის ეკლესიის შიდა პრობლემებს, მაგრამ არ აღიარებდა მის ავტოკეფალიას, რადგან ამ შემთხვევაში საჭირო გახდებოდა „ტომოსის“ გამოცემა, მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციის თანახმად.

⁴⁰ ნილოს დოქსაპატრისი საპატრიარქო „წყობილების“ შესახებ აღნიშნავს: „ანტიოქიის პატრიარქის იურისდიქციაში შედიოდა მთელი აზია და აღმოსავლეთი, ინდოეთი, სადაც დღევანდელ დღემდე ასხამდა ხელს კათოლიკოსს და რომოგირისის ტიტულით განამწესებდა; ისევე, როგორც სპარსეთში, ბაბილონში, რომელიც იწოდებოდა ბალდადად, იქ ანტიოქიის პატრიარქი გზავნიდა კათოლიკოსს ირინუპოლისში, რომელსაც ირინუპოლისის კათოლიკოსი ეწოდებოდა, ასევე, გზავნიდა კათოლიკოსებს სომხეთში და აფხაზეთში, იბერიაში, მიდიაში, ქალდეაში, პართიაში, ელიმიტსა და მესოპოტამიაში“. (G. PARTHEY, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum*, Berlin 1866, გვ. 271-272). საპირისპიროდ, დასავლეთ იბერია აღნიშნულია რომ ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს. „ხოლო, დღეს ღვთივ დაცული კონსტანტინეპოლის საყდარი, რომელიც დააფუძნა ანდრია მოციქულმა და დასვა პირველი ეპისკოპოსი, ბიზანტიის პერიოდში გახდა ევროპის და აზიის ტერიტორიის მფლობელი, ადრიატიკის ზღვიდან და ილირიიდან მარმარილოს ზღვამდე – სადაც მდებარეობს კონსტანტინოპოლი, ხერსონისამდე, ხაზარეთამდე და გოთებამდე და ქალდეამდე, აფხაზეთამდე და იბერიათამდე და ალანიათამდე და მიტროპოლიტები მათთან პატრიარქისაგან იგზავნებოან. (G. PARTHEY, იქვე, 296-297).

VI. იბერიის ეკლესიის მონყობა და მისი ავტოკეფალია XI საუკუნის შემდეგ

ყველა ის ქართველი და რუსი ისტორიკოსი, რომელიც აღნიშნული საკითხით დაინტერესდა, ამტკიცებს, რომ ანტიოქიის კრებამ აღიარა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია, უბრალოდ ისინი სხვადასხვაგვარად განმარტავენ თეოდორე ბალსამონის ბუნდოვან მოწმობას (ამიტომაც არ არსებობს შეთანხმება ამ მკვლევართა შორის ამ მოწმობასთან დაკავშირებით – მთარგ.).⁴¹ აღსანიშნავია, რომ ყველა მათგანისთვის უდავო ისტორიული ფაქტია, კრების გადაწყვეტილების გამოქვეყნების შემდეგ პერიოდში იბერიის ეკლესიასა და ანტიოქიის საყდარს შორის არსებული ის კანონიკური ჩარჩო, რომელიც ზემოთ აღვნიშნეთ; იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსის და ეპისკოპოსების მიერ ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური მოხსენიება, ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური უფლება, გაეგზავნა ეგზარქოსი იბერიაში, რწმენის და კანონიკურ წესრიგთან დაკავშირებული საეკლესიო საქმეების გამოსაკვლევადა და დასარეგულირებლად. რუსი ისტორიკოსი სოკოლოვი, ეთანხმება რა ზემოთ აღნიშნულს, ცდილობს დააკნინოს ანტიოქიის პატრიარქის საეკლესიო მოხსენიების კანონიკური ღირსება. ამიტომაც, ამტკიცებს, რომ ეს არ მიუთითებდა იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრისადმი კანონიკურ დამოკიდებულებაზე, არამედ უბრალოდ ეს იყო „მითითება რწმენაში ერთობასა და კათოლიკოსსა და პატრიარქს შორის ძმურ კავშირზე, როგორც ეს ჩვენთან აღესრულება, აღმოსავლეთის პატრიარქებს შორის“. ამასთან, სოკოლოვის მიხედვით, „მართლმადიდებლურ სამყაროში, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი უდიდესი პატივისცემით სარგებლობდა, იგი ხშირად იღებდა მონაწილეობას აღმოსავლეთის, აღექსანდრიის, ანტიოქიის, და იერუსალიმის, პატრიარქების არჩევაში, თუმცა ეს არ ნიშნავდა, რომ აღმოსავლეთის პატრიარქები დამოკიდებულნი იყვნენ კონსტანტინოპოლის საყდარზე, რადგან აღნიშნული რთულ ეპოქებში ძმური დახმარებისა და გვერდში დგომის გამოხატულებაა. შესაბამისად, XI საუკუნის შუა პერიოდიდან იბერიის ეკლესიის კავშირი ანტიოქიის საყდართან იყო მხოლოდ ეთიკური ხასიათის და მას არ ჰქონია რაიმე მართვადამგებორივი მორჩილების მსგავსი დატვირთვა“⁴².

⁴¹ M. TAMATRATI, L' Église Géorgienne, 389 გვერდიდან წარმოდგენილია, ქართველი და რუსი ისტორიკოსების მოსაზრებები იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ.

⁴² Tserkovnja Vedomosti, 1906, 251. სოკოლოვის მოსაზრებას მხარი დაუჭირეს სხვა რუსმა ისტორიკოსებმა და კანონისტებმაც (პალმოვი, ლოტოცკი და სხვ.) აღნიშნულ არგუმენტებზე დაყრდნობით, მათ არ ესმოდათ საეკლესიო „მოხსენების“ კანონიკური შინაარსი.

იბერიის კათოლიკოსის მიერ ანტიოქიის პატრიარქის სახელის მოხსენიება სოკოლოვმა შეცდომით დაუკავშირა მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქების სახელის მოხსენიებას, რაც, მართლაც, მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქებს შორის რწმენის ერთობისა და ძმური კავშირის გამოხატულებაა. დიპტიქში პატრიარქების კანონიკური მოხსენიება გამოხატავს სწორ რწმენასა და სიყვარულში კავშირსა და ერთობას და ამიტომაც დიპტიქში მოხსენიება ყველა პატრიარქის ორმხრივი კანონიკური ვალდებულებაა, ხოლო იბერიის ეკლესიის შემთხვევაში ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიება იბერიის კათოლიკოსის ცალმხრივი კანონიკური ვალდებულება იყო. იბერიის ეკლესია საღმრთო ექვარისტიკაში იხსენიებდა ანტიოქიის პატრიარქის სახელს, ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო ავთენტურობასთან მისი მმართველობითი ერთობის გამოსახატავად. სწორედ ამგვარად მოქმედებდა ყველა მიტროპოლიტი მათი მმართველი თავის (პირველის) მიმართ. შესაბამისად, ანტიოქიის პატრიარქი არ იხსენიებდა იბერიის კათოლიკოსს დიპტიქში ისე, როგორც იხსენიებდა დანარჩენი მართლმადიდებელი პატრიარქების სახელებს. სოკოლოვის მიერ მართლმადიდებელი პატრიარქების მოხსენიების გაიგივება იბერიის ეკლესიის მიერ ანტიოქიის პატრიარქის სახელის მოხსენიებასთან, არის უსაფუძვლო და მცდარი. ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური მოთხოვნა იბერიის კათოლიკოსის მიერ მისი სახელის მოხსენიების შესახებ, მიტროპოლიტების კანონიკური ვალდებულების ანალოგიურად მოეხსენებინათ თავიანთი პატრიარქი საღმრთო ექვარისტიკაში, უდავოდ მიუთითებს ანტიოქიის საყდრის მიმართ იბერიის ეკლესიის მმართველობით დამოკიდებულებაზე. სწორედ ამის გამო „მოხსენიება“ არ იყო ანტიოქიის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის ორმხრივი კანონიკური ვალდებულება. თუ გავიხსენებთ იმას, რომ „მოხსენიების“ გარდა ანტიოქიის საყდარმა იბერიის ეკლესიაზე უკლებლივ შეინარჩუნა სხვა კანონიკური უფლებებიც (საპატრიარქო ეგზარქოსის გაგზავნის უფლება, ეკონომიკური შესანიერი, წმ. მირონი), კანონიკური თვალსაზრისით, რთული იქნებოდა ანტიოქიის საყდრის სინოდური „გადაწყვეტილება“ გავაიგივოთ სინოდურ ტომოსთან, რომელიც გამოაცხადებდა იბერიის ეკლესიის დამოუკიდებლობას და ავტოკეფალიას ანტიოქიის საყდრისაგან.

ზემოთ აღნიშნული უცვლელი კანონიკური წესი (პრინციპი) ბიზანტიაში, რომლის მიხედვითაც, მხოლოდ ხუთი პატრიარქი იყო ეკლესიის მართვა-გამგეობით სისტემაში „ხუთი მთავარი ეკლესიისაგან შემდგარი ხელისუფლება“, ზღუდავდა (გამორიცხავდა) რომელიმე ადგილობრივი ეკლესიისთვის სრული საეკლესიო ავტოკეფალიის გადაცემის ყველა საშუალებას. დროდადრო, დაჟი-

ნებული პოლიტიკური მოთხოვნის შემდეგ, რომელიმე ეთნიკური ეკლესიის მიტროპოლიტისთვის მთავარეპისკოპოსის ტიტულის ან ეკლესიის ავტოკეფალიის პრივილეგიის გადაცემა (იკონომიის საფუძველზე – მთარგ.) იყო ერისადმი პატივისცემითი გამორჩევა, რაიმე არსებითი კანონიკური შინაარსის გარეშე. რადგან ავტოკეფალიის კანონიკური პრივილეგიის უფლების გადაცემისათვის (აკრიბით) დადგენილი განსაზღვრებები, არსებითად, აუქმებენ გადაცემულ პრივილეგიას (იკონომიით გადაცემულ პრივილეგიას – მთარგ.). სწორედ ამის გამო, კვიპროსის ეკლესიის გარდა, ძნელია, ვამტკიცოთ რომელიმე ეკლესიის სრული ავტოკეფალია ბიზანტიაში. სწორედ ამ ტრადიციას მიჰყვება კონსტანტინოპოლის პატრიარქი გერმანე II (1222-1240), რომელიც ეხება ბულგარეთში ტირნოვიის სამთავარეპისკოპოსოს ავტოკეფალიის აღიარების საკითხს, „კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო კრებას ტირნოვიის მთავარეპისკოპოსოსთვის სრული ავტოკეფალია არ მიუნიჭებია, რადგან იგი გადასახადის გადახდას შემდგომშიც განაგრძობდა, ამასთანავე, [ტირნოვიის მთავარეპისკოპოსი მსოფლიო] პატრიარქს პატივს მიაგებდა და მოიხსენიებდა მას ეკლესიაში, ასევე შეეწეოდა როგორც კონსტანტინოპოლის ერთ-ერთი მიტროპოლიტი შეჭირვებასა და პასუხიმგებლობაში, მაგალითად, განსჯიდა იმ შემთხვევაში, თუ ვინმე გადასახადის ვალდებულებაში ცვლილების შეტანას განიზრახავდა“⁴³.

იბერიის ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭება არ მომხდარა შესაბამისი, სრული სინოდური პროცესის გავლით, მისი განხორციელება საეკლესიო სინამდვილეში მოხდა დროის გასვლასთან ერთად, რისი მიზეზიც, ერთი მხრივ, იყო ის, რომ რთული ისტორიული პირობებიდან გამომდინარე, ანტიოქიის საყდარს არ შესწევდა უნარი, ემართა იბერიის ეკლესია, ხოლო, მეორე მხრივ, იბერიაში საეკლესიო ცხოვრება ზენიტში იყო და ამავდროულად, თანდათან ძლიერდებოდა ანტიოქიის საყდრისაგან დამოუკიდებლობის სურვილი. აღნიშნული ნათლად დასტურდება იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ანტიოქიის პატრიარქ ბალსამონის (1185-1199) კომენტარში და ასევე ზოგადად საეკლესიო პრაქტიკით. გიორგი კოდინოს კურაპალატის (XIV ს.) ნაშრომის – „თხზულება მეთოდოლოგიის შესახებ“ – თანახმად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს უნდა მიემართა დანარჩენი პატრიარქებისა და მთავარეპისკოპოსებისათვის და ეცნობებინა საყოველთაო საეკლესიო სისავსისთვის იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია და მისი მმართველობითი მოწყობის ფორმა, რადგან იბერიის ეკლესია მოიხსენიებოდა ტირნოვიისა და სრულიად ბულგარეთის ავტოკეფალურ მთა-

⁴³ F. MIKLOSICH-I. MÜLLER, Acta... Patriarchatus Constantinopolitani, I, 436.

ვარეპისკოპოსსა და პეკიისა და სრულიად სერბეთის ავტოკეფალურ მთავარეპისკოპოსს შორის.⁴⁴

იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ამგვარი საეკლესიო ტრადიცია, რომელიც ჩამოყალიბდა ცნობილი კანონოლოგის, თეოდორე ბალსამონის, მოწმობის საფუძველზე, განზოგადდა მართლმადიდებელ ეკლესიაში. თეოდორე ბალსამონის ბუნდოვან ცნობაზე დაყრდნობით, რომელიც იმის გამო, რომ მომდინარეობდა ანტიოქიის პატრიარქისაგან, მიიჩნეის *a priori* ავთენტურად. ამგვარად, საეკლესიო ცნობიერებაში ანტიოქიის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილების მიერ იკონომიით გადაცემული უფლება იბერიის ეკლესიის ადგილობრივი სინოდისთვის მოგვიანებით განიმარტა, როგორც მისი ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოცხადება. იბერიის ეკლესიის ეს მდგომარეობა შენარჩუნდა, მიუხედავად იმისა, რომ საეკლესიო პრაქტიკის საწინააღმდეგო იყო. ეს ორმა ფაქტორმა განაპირობა, პირველი, ჯვაროსნების დროს ანტიოქიის საყდარი მძიმე მდგომარეობაში იყო, ხოლო მეორე, ანტიოქიის პატრიარქები დიდ ხნის განმავლობაში იძულებულები იყვნენ, ეცხოვრათ ანტიოქიისგან შორს. იბერიის ეკლესიაში ძალზე განვითარებულმა საეკლესიო ცხოვრებამ და მთელ საქრისტიანოში მისმა გავლენამ *de facto* დაამკვიდრა განცდა იბერიის ეკლესიის დამოუკიდებლობის შესახებ იმ დონეზე, რომ ავტოკეფალიასთან დაკავშირებით არსებით შინაარსს მოკლებული ანტიოქიის საყდრის სინოდური გადაწვეტილება და თეოდორე ბალსამონის ბუნდოვანი მოწმობა, გახდა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიისთვის საერთო მართლმადიდებლური კანონიკური დასაყდენი. გარდა ამისა, ხსენებულ ეპოქაში, ავტოკეფალიის კანონიკური გაგების თავისებური ხასიათი, რომლის მიხედვითაც, უცვლელად ნარჩუნდებოდა ავტოკეფალურად აღიარებული ეკლესიების საპატრიარქო უფლებები, უდავოდ ემსახურებოდა ავტოკეფალიის შესახებ საეკლესიო პრაქსისის უცვლელ განმარტებას, განსაკუთრებით XIII საუკუნეში და შემდეგ.

ამგვარად, აღმოსავლეთ იბერიის ეკლესია XI საუკუნემდე მრავალი ასწლეულის მანძილზე იყენებდა უფლებას, აერჩია და ხელი დაესხა საკუთარი კათოლიკოსისთვის, რისი უფლებაც XI საუკუნეში იკონომიით განაახლა ანტიოქიის საყდრის კრებამ. მიუხედავად იმისა, რომ იბერიის ეკლესია ავტოკეფალურად არ გამოცხადებულა რომელიმე კრების მიერ კანონიკური პროცესის გავლით,

⁴⁴ ΠΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύσταγμα, V, 497. აღსანიშნავია იბერიის კათოლიკოსისადმი მსოფლიო პატრიარქის მიმართვა: „უნეტარესო მთავარეპისკოპოსო და კათოლოკოსო სრულიად იბერიისა, სულიწმიდის მიერ საყვარელო ძმაო, ღმერთს შევთხოვ შენს ჯანმრთელობას და სინმიდეს ქრისტესმოსახელე სისავსის სასარგებლოდ და მის განსამკტიცებლად...“

იგი საერთო მართლმადიდებლურ საეკლესიო ცნობიერებაში **de facto** მაინც მიიჩნეოდა ავტოკეფალურად. საპირისპიროდ, დასავლეთ იბერიის ეკლესია XI საუკუნემდე ემორჩილებოდა ფაზისის მიტროპოლიტს, ხოლო XI საუკუნის შემდეგ – მსოფლიო საპატრიარქოს ტრაპიზონის მიტროპოლიტს. დასავლეთ იბერიის ეკლესია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში დარჩა დედაქალაქის დაცემამდე (1453), ამის შემდეგ კი ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ საკათოლიკოსოდ, საპატრიარქო კრების პროცედურის გავლის გარეშე.⁴⁵

ამგვარად, კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ (1453) საქართველოს ეკლესიას ჰქონდა ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი საკათოლიკოსო, რომლებიც აღიარებულნი იყვნენ საეკლესიო პრაქტიკაში, როგორც დამოუკიდებელი სამთავარეპისკოპოსოები, რომლებიც XV საუკუნეში ემსახურებოდნენ იბერიის დაშლილი სამეფოს საეკლესიო მოთხოვნილებებს. იერუსალიმის პატრიარქი დოსითე (1669-1707), რომელიც გადმოგვცემს იერუსალიმში მყოფი იბერი ბერების მიერ მისთვის მიწოდებულ ცნობებს იბერიის ეკლესიის შესახებ, აღნიშნავს რომ: „იბერიაში ორი მთავარეპისკოპოსი ზის, რომლებსაც იბერები კათოლიკოსებს უწოდებენ. ქვემო იბერიაში, რომელიც ძველად იწოდებოდა კოლხეთად ან ლაზეთად, არსებობენ ეპარქიები: იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი და მესხეთის ნაწილი. ეს ეპარქიები ემორჩილებოდნენ კონსტანტინოპოლის საყდარს და ჰყავდათ ფაზისის მიტროპოლიტი, როგორც ეს ჩანს მიტროპოლიტების მიმდევრობითი სიიდან..., იმპერატორ ჰერაკლეს შემდეგ, ისავრიელების პერიოდში, ქვემო იბერიის სამთავარეპისკოპოსო ავტოკეფალური (sic) გახდა, მაგრამ არ ვიცით რომელი იმპერატორის დროს ან რომელი კრების მიერ... ზემო იბერია კი ავტოკეფალური გახდა იმპერატორ კონსტანტინე მონომახისა და ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს დროს. მისი ეპარქიებია: ქართლი, რაც იბერიის ზოგადი სახელია, ალბანეთი და კავკასიის მთიანეთი, ვიდრე ლეზგებამდე და კერავნიის მთებამდე, სადაც არის კასპიის ჭიშკრები. მასში შედის ასევე მესხეთის ნაწილი, ხოლო მისი საყდარია მცხეთა, სადაც ერთმანეთს უერთდებიან მტკვარი და არაგვი, უწინ ისინი ანტიოქიის ეპარქიები იყვნენ. ქვემო და ზემო იბერიას შორის საზღვარი გადის მთაზე, რომელიც იწყება კავკასიონიდან და მესხეთამდე გრძელდება...“⁴⁶

⁴⁵ ΜΑΞΙΜΟΥ, μητρ. Σάρδων, Η Εκκλησία Γεωργίας, 57-ე გვერდიდან. 1243 წელს ოქროს ურდოს მიერ დამყარებულ მონღოლური ბატონობას საქართველოში, მისი შიდა ავტონომიისთვის ზიანი არ მიუყენებია, იბერიელ ბერებს დაეკისრათ მხოლოდ ხარკის რეგულარული გადახდა, მაგრამ გამოიწვია საქართველოს სამ მცირე სამეფოდ დაშლა (1454-1459).

⁴⁶ ΔΟΣΙΘΕΟΥ Ιεροσολύμων, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, V, გვ. 510. ამ ცნობებს გვანვდის იერუსალიმის პატრიარქი ქრიზანთიც (Συνταγματίον, 96), რომე-

საქართველოს სამეფოში XVI საუკუნიდან დაწყებულმა დაღმასვლამ მისი მეფეები აიძულა, შეეუბოდიხნენ ხან სპარსელების და ხანაც ოტომანი თურქების ბატონობას, სწორედ ამიტომ XIX საუკუნის დასაწყისში იბერია შეუერთდა რუსეთს (1801). გაუქმდა მისი საეკლესიო დამოუკიდებლობა კათოლიკოსის ინსტიტუტთან ერთად და იმპერატორის ბრძანებით დაინიშნა ეგზარქოსი (1811 წლიდან) იბერიის ეკლესიაში 1917 წლამდე, ვიდრე იერარქიამ, სამღვდელთა და მრევლმა ერთად არ გადაწყვიტა აღედგინა საერო ხელისუფლების მიერ გაუქმებული ავტოკეფალია იბერიის ეკლესიაში. ეს გადაწყვეტილება საბოლოოდ აღიარა რუსეთის ეკლესიის სინოდმა (1927), რომელიც თავიდან სხვა მართლმადიდებელ საპატრიარქო საყდრებთან და ავტოკეფალურ ეკლესიებთან ერთად სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას.

ეპილოგი

იმ ყველაფრის შემდეგ, რაც ზემოთ ითქვა, საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის მმართველობითი მოწყობისა და ავტოკეფალიის ისტორიული განვითარების საკვანძო მოვლენების შესახებ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ:

1. იბერიის ეკლესიაში IV მსოფლიო კრებამდე (451 წ.) ყალიბდება და ფეხს იკიდებს ქრისტიანული რწმენა. მიუხედავად იმისა, რომ იბერია განიცდიდა კონსტანტინოპოლის, ანტიოქიის, სომხეთის და სირო-ფინიკიური

ლიც, მისი წინამორბედი დოსითეოსის მგავსად, ეყრდნობა იერუსალიმში მყოფი იბერი ბერებისაგან მომდინარე, გადაუმონებელ ცნობებს იბერიის ეკლესიის ისტორიული წარსულის შესახებ: „საქართველოში, რომელსაც სხვაგვარად უწოდებენ იბერიას, იყო ორი ავტოკეფალური მთავარეპისკოპოსი, რომელთაც ტრადიციაში ეწოდებათ კათოლიკოსები და არა მთავარეპისკოპოსები, რადგან ასე მხოლოდ ისინი მოიხსენიებენ საკუთარ თავს ზეპირად და წერილობითაც, ამ კათოლიკოსებს უწეწარესაც უწოდებენ. მათგან ერთი არის ქვემო იბერიის კათოლიკოსი და იწოდება უწეწარესი კათოლიკოსი იმერეთისა, ოსეთისა, გურიისა და სრულიად ქვემო იბერიისა, ან უბრალოდ უწეწარესი კათოლიკოსი სრულიად იბერიისა, როგორც ზემო იბერიის კათოლიკოსზე ამაღლებული. მეორე, ანუ ზემო იბერიის კათოლიკოსს ეწოდება უწეწარესი კათოლიკოსი ქართლისა, კახეთისა, ალბანეთისა და სრულიად ზემო იბერიისა... ქვემო იბერია ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს და მისი მიტროპოლიტი იყო ფაზისის... ეს სამთავარეპისკოპოსო რომელი კრების მიერ ან რომელი იმპერატორის დროს გახდა, ზუსტად არ ვიცით... ზემო იბერია კი ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს, ხოლო ავტოკეფალური სამთავარეპისკოპოსო გახდა კონსტანტინე მონომაქის და ანტიოქიის პატრიარქის პეტრეს დროს, რის შესახებაც წერს ბალსამონი კონსტანტოპოლის II მსოფლიო კრების მეორე კანონზე“. იერუსალიმის საყდრის ამ ორი ცნობილი პატრიარქის ცნობები, მიუხედავად იმისა, რომ არაფერ მნიშვნელოვანს არ გვატყობინებენ იბერიის ეკლესიის ისტორიის შესახებ XVII საუკუნემდე, ცხადად აღწერენ, თუ როგორ იყო იგი მოწყობილი XVII საუკუნისთვის.

ეკლესიების გავლენას, იგი არ ყოფილა რომელიმე მათგანის დაქვემდებარებაში. იბერიის მიწა იყო სამისიონერო რეგიონი, როგორც მიწა, რომელიც მდებარეობდა კანონიკური მმართველობითი წესრიგის ფარგლებს გარეთ და თავისუფლად შეეძლოთ ემოქმედათ იქ სხვადასხვა საეკლესიო ავტორიტეტებს.

2. მეოთხე მსოფლიო კრების შემდეგ (451) 28-ე კანონის შესაბამისად, იბერიის ეკლესია უნდა შესულიყო კონსტანტინოპოლის საყდრის მორჩილებაში, მაგრამ ანტიოქიის საყდართან აღმოსავლეთ იბერიის გეოგრაფიული სიახლოვის გამო, კონსტანტინოპოლის საყდრის თანხმობით, თანდათან იგი ანტიოქიის საყდარს დაუკავშირდა. სომხების მიერ ეტაპობრივად მონოფიზიტობაზე გადასვლამ კავშირი ანტიოქიასა და აღმოსავლეთ იბერიას შორის უფრო გააღრმავა და V საუკუნის ბოლოს ჩამოყალიბდა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია იბერიის ეკლესიაზე. საპირისპიროდ, დასავლეთ იბერია კონსტანტინოპოლის დაცემამდე (1453) დარჩა კონსტანტინოპოლის საყდრის მორჩილებაში.
3. იბერიის ეკლესიის კანონიკური კავშირი ანტიოქიის საყდართან რთული შესანარჩუნებელი გახდა სპარსული და არაბული საომარი მოქმედებების გამო ანტიოქიასა და იბერიას შორის არსებულ ტერიტორიაზე, სწორედ ამიტომ VIII საუკუნის შუა წლებში, ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-751) დროს, ანტიოქიის საპატრიარქო სინოდმა იკონომიით დროებით გადასცა აღმოსავლეთ იბერიის ეპისკოპოსების ადგილობრივ კრებას იბერიის კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასხმის კანონიკური უფლება. კანონიკური უფლების ამგვარი გადაცემა არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის ან ავტონომიის გამოცხადებას, როგორც ამას ამტკიცებენ ქართველი და რუსი ისტორიკოსები და კანონისტები, რადგან ანტიოქიის საყდარმა უცვლელად და უკლებლივ შეინარჩუნა კანონიკური უფლებები იბერიის ეკლესიაზე: იბერიის ეკლესიის ვალდებულება, მოეხსენიებინა ანტიოქიის პატრიარქი საღმრთო ევქარისტიაში, მიეღო ანტიოქიის საყდრისაგან წმიდა მირონი, გაეგზავნა წლიური შესანიერი ანტიოქიის საპატრიარქოსთვის, მიემართა ანტიოქიის პატრიარქოსთვის რწმენისა და კანონიკურ წესრიგთან დაკავშირებული საკითხების შესახებ და მიეღო ანტიოქიის საყდრის ეგზარქოსი, როდესაც ეს საჭიროდ ჩაითვლებოდა.
4. IX საუკუნის შუა რიცხვებიდან იბერიის სამეფოს რეორგანიზაციამ და XI-XII საუკუნეებში მისმა თანდათანობითმა აღმასვლამ, იბერიაში საეკლესიო და მონასტრული ცხოვრების განვითარებასთან ერთად, იბერიის მეფეების დახმარებით, განაპირობა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციი-

დან გათავისუფლებისა და ავტონომიის მოპოვებისკენ სწრაფვა. აღნიშნულმა საეკლესიო და პოლიტიკურმა დინებებმა მიიპყრეს ანტიოქიის საყდრის ყურადღება, ხოლო ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდოსი III ხროსოვერგმა (1057-1079) ისარგებლა იბერიაში მონაზონთა შორის წარმოქმნილი დაპირისპირებით და ანტიოქიის ეგზარქოსის ან იბერიის საეკლესიო წრეების რჩევით წინ წამოსწია იბერიის ეკლესიის მმართველობითი წყობილების საკითხი, რადგან განზრახული ჰქონდა პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-751) დროს სინოდური გადაწყვეტილებით იბერიის ეკლესიის ადგილობრივი კრებისთვის პატრიარქის არჩევისა და ხელდასმის იკონომიით გადაცემული უფლების გაუქმება. წმიდა გიორგი მთაწმინდელის მიერ სამოციქულო წარმომავლობის და მართლმადიდებლურ რწმენაში იბერების სიმტკიცის გაბედულმა დაცვამ აჩვენა, თუ როგორი მგრძნობიარე იყო იბერიის ეკლესია მისი კანონიკური უფლებების შეკვეცის ნებისმიერი მცდელობის მიმართ. იბერიის ეკლესიას, რომელსაც არანაირი კავშირი არ ჰქონდა ზემოთ აღნიშნული საკითხის წინ წამოწევის მცდელობასთან, არ შეეძლო უპასუხოდ მიეღო საუკუნეების წინ მისთვის გადაცემული კანონიკური უფლებების სინოდური გადაწყვეტილების შეკვეცა. ეს კარგად გაიგო ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდოსი III-მა და საპატრიარქო კრებამ, სწორედ ამიტომ სინოდური გადაწყვეტილებით განაახლა როგორც ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს გადაცემული უფლებების მოქმედების ძალა, ასევე იბერიის ეკლესიის კანონიკური ვალდებულებები ანტიოქიის საყდრის მიმართ.

5. ისარგებლა რა საკითხის აქტუალობით საპატრიარქო კრებამ გამოსცა „გადაწყვეტილება“, რომლითაც განამტკიცა იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მონყობის განსაკუთრებული სისტემა, რომელიც დარჩა ანტიოქიის საყდრის დაქვემდებარებაში.
6. ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონის მოწმობა, რომლის მიხედვითაც: „იბერიის ეპისკოპოსი აღამალა ანტიოქიის კრების გადაწყვეტილებამ. ამბობენ, რომ საღმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქის, პეტრეს, დროს კრებაზე იკონომიით გადაწყდა, თავისუფალი და ავტოკეფალური ყოფილიყო იბერიის ეკლესია, რომელიც მაშინ ანტიოქიის პატრიარქს ემორჩილებოდა“, შეუძლებელია მეცნიერულად სარწმუნოდ ჩაითვალოს. ბალსამონი, ერთი მხრივ, არ იცნობს კრების გადაწყვეტილების დოკუმენტს, და იმავდროულად, მის ხელთ არსებული ცნობების წყარო კონსტანტინოპოლში მყოფი იბერიელი ბერებია.

ბალსამონის მონუმობის საეჭვოობას კიდევ უფრო აძლიერებს სიტყვები – „ამბობენ, რომ“. ასევე, მცდარია სინოდური გადაწყვეტილების დაკავშირება ანტიოქიის პატრიარქის პეტრე III-ეს (1052-1056) ან პეტრე IV-თან (1056-1059). ამგვარი დაკავშირება არ არის სწორი, რადგან თუ სინოდური „გადაწყვეტილება“ გამოიცა თეოდოსი III ხრისოვერგის პატრიარქობამდე (1057-1079), მაშინ იგი ვერ შეძლებდა „თავისუფალად“ და „ავტოკეფალურად“ გამოცხადებინა იბერიის ეკლესია, რადგან უკვე ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოცხადებულ ეკლესიაში მისი ჩარევა არ იქნებოდა კანონიკური. მაგრამ თუ სინოდური გადაწყვეტილება გამოიცა თეოდოსი III ხრისოვერგის დროს, რაზეც ცხადად და დაბეჯითებით მიუთითებს ქართული წყაროები, მაშინ, ერთი მხრივ, თეოდორე ბალსამონის მონუმობაა მცდარი, ხოლო, მეორე მხრივ, სინოდური გადაწყვეტილების შინაარსში შეუძლებელია საუბარი ყოფილიყო იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიაზე. რადგან ანტიოქიის პატრიარქის მიზანი იბერიის ეკლესიისთვის დამოუკიდებლობის მიცემა კი არ იყო, არამედ სურდა, გავლენა ისევე ჰქონოდა იბერიის ეკლესიაზე.

7. თეოდოსი III-ის მიერ სინოდური „გადაწყვეტილებით“ განახლდა თეოფილაქტეს პატრიარქობის (744-751) დროს, იბერიის ეკლესიისთვის გადაცემული კანონიკური უფლებები, რაც იბერიის საეკლესიო წრეებში მიიჩნიეს ანტიოქიის საყდრისაგან საეკლესიო დამოუკიდებლობის და თავისუფლების აღიარებად. ანტიოქიის საყდრის რთული პოლიტიკური მდგომარეობის (ჯვაროსნული ლაშქრობები) გამო და იმის გამო, რომ ანტიოქიის პატრიარქები ხანგრძლივად იძულებით ცხოვრობდნენ კონსტანტინოპოლში (მაგ., თეოდორე ბალსამონი), ამ მიზეზთა გამო მათ არ შესწევდათ ძალა საკუთარი იურისდიქცია გაეგრძელებინათ იბერიის ეკლესიაზე. საეკლესიო პრაქტიკაში იბერიის ეკლესიის თავისუფლებამ, სინოდურ გადაწყვეტილებასთან ერთად, ჩამოაყალიბა საერთო მართლმადიდებლური შეხედულება იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ არასოდეს დაწყებულა კანონიკური სინოდური პროცესი მის ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოსაცხადებლად. ამასთან, ბიზანტიაში, წარმოუდგენელი იყო რომელიმე ადგილობრივი ეკლესიისთვის გადაეცათ სრული ავტოკეფალია. ავტოკეფალია, აკრიზიით ეკუთვნოდა მხოლოდ ხუთ საპატრიარქო საყდარს, სწორედ ამიტომ ბიზანტიაში პატივით ავტოკეფალურად აღიარებული ყველა მთავარეპისკოპოსი მმართველობითად ემორჩილებოდა შესაბამის საპა-

ტრიარქო საყდარს. მთავარეპისკოპოსის ტიტული და საეკლესიო ავტოკეფალია განეკუთვნებოდა ერს და არა ადგილობრივ ეკლესიას. სწორედ ამიტომ მოცემული საეკლესიო პირობები ადგილობრივი ეკლესიისთვის მმართველობითად მძიმე იყო.

8. საერთო მართლმადიდებლური საეკლესიო ცნობიერების მიერ აღმოსავლეთ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება გახდა დასავლეთ იბერიის ეკლესიის მონყობის ერთგვარი მოდელი, როდესაც კონსტანტინოპოლის დაცემის (1453) შემდეგ მონყდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციას. სწორედ ამის გამო XV საუკუნის ბოლოდან იბერიაში აღიარებული იყო ორი ავტოკეფალური საკათოლიკოსო.
9. რუსეთის მიერ საქართველოს მიერთებას მოჰყვა ავტოკეფალიის გაუქმება (1811), რაც ქართველი ხალხის და სამღვდელოების მიერ მიჩნეულ იქნა არაკანონიკურად. ამიტომაც საეკლესიო კრებამ (1917) აღადგინა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალური მმართველობა (1917). საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, რუსეთის ეკლესიის წინააღმდეგობის მიუხედავად, მყისიერად მიიღო ყველა მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ, ამიტომაც საქართველოს ეკლესია უცვლელად ირიცხება ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიათა შორის.

Vlasios Fidas

AUTOCEPHALY OF THE GEORGIAN CHURCH*

Translated from Greek by Archimandrite Nikoloz Gongadze**
and Davit Nebieridze***

Abstract

Vlasios Fidas, in his work “Autocephaly of the Georgian Church”, explores the history of the administrative structure of the Georgian (Iberian) Church and elucidates the process through which it attained autocephaly. The author comprehensively examines and explains significant historical events, which are crucial to understanding the journey of the Georgian Church towards autocephalous status. According to Fidas, the autocephaly of the Georgian Church holds particular relevance even now.

Keywords: Iberia, Georgian Orthodox Church, Autocephaly, Patriarch.

---

* Translated from ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΩ. ΦΕΙΔΑ, ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΑΘΗΝΑΙ, 1980.

** Ph.D. Candidate at the University of Athens, nikoloz.gongadze@maltadiocese.org ORCID: 0000-0002-4869-5599.

*** Master of Theology, nebodato@gmail.com ORCID: 0009-0005-9726-5252.